

Dr. *František Müller*, odborový přednosta m. sl.:

Hromadná smlouva pracovní a zákonodárství.

Novodobé hnutí národohospodářské a sociální vede k názorům a požadavkům, jichž právnímu formulování, vyžaduje-li ho praktická politika, namnoze nepostačuje rámec pozitivního historismu s danými kategoriemi svých institutů.

To lze říci i o problému kolektivních smluv.

Civilní právo římské ani jeho obecným právem zvlášť pokračování ani jeho modernisace rozdrobená zase kodifikacemi jednotlivých států neměly místa ani pro útvary techniku ani pro normativní ratio kolektivní smlouvy.

Pomalu, váhavě a nedůsledně jalo se zákonodárství posledních let sahati po fenomenech kolektivní smlouvy, jak mu je rytmem spěšnějšího pulsu živoucí skutečnost stavěla před oči.

Docházelo zvolna k jednotlivým pokusům legislativy, než jenom eklekticky. Myšlenkový dosah problému jako celku a jeho organický vztah k ostatní soustavě práva zůstával neujasněn, nejsa s jedné strany přesně kriticky stanoven a s druhé strany dostatečně kriticky uplatňován.

V kapitole o historii těchto pokusů smím s jakýmsi zadostiučiněním říci, že první pokus tohoto druhu v rakouském a tuším středoevropském zákonodárství se stal přes mnohé pochyby a přes tuhý odpor na můj podnět uzákoněním § 114b živnostenské novely z roku 1907. Vyložil jsem jako tehdejší vládní referent v mariálských poradních sborů bývalého ministerstva obchodu, v materiálských parlamentních a posléze ve svém obsáhlém úvodním výnosu ke vzpomenué novele živnostenského řádu, proč bylo nutno spokojiti se na ten čas pouze se subsidiární účinností kolektivního ujednání o nejdůležitějších předmětech pracovní smlouvy, proč se doporučovalo úřední censurování a schválení kolektivního ujednání a proč nebylo možno mimo rámec společen-

stevní organizace s autorisovanými kolektivními zástupci interesovaných stran uskutečniti povšechně právní institut kolektivní smlouvy pracovní.

Účelnost, ba nutnost kolektivních smluv pracovních byla po počátečním kolísání názorů i velkých organizací dělnických (lipský odborářský kartel protestoval r. 1897 ještě proti tarifní smlouvě — Tarifgemeinschaft — r. 1896 v tiskařské živnosti ujednané) a po dlouhém zásadním odporu organizací průmyslnických faktickým vývojem tohoto institutu v praxi ověřena. Úřední statistika Německé říše konstatovala již r. 1906 na čtyři tisíce platných smluv tarifních v Německu, a rakouská úřední statistika odhadovala od r. 1906 až do konce r. 1912 počet kolektivních smluv na 1766. Počet kolektivními smlouvami vázaných dělníků odhadovala úřední statistika v Rakousku na 450.225, tak že vzhledem k údajům sčítání živnostenských závodů provedeného r. 1902 byla koncem r. 1912 pětina živnostenského dělnictva pod režimem kolektivní smlouvy. Podle poslední úřední statistiky bylo v Německu koncem r. 1918 na 7819 a koncem roku 1919 na 11.009 tarifních pospolitostí. Počet závodů na tarifech zúčastněných činil koncem r. 1919 272.251 a počet osob vázaných tarifem 5,986.475.) Vítězný postup kolektivní smlouvy jakožto fakticky — bez zákonného podkladu ex professo — zachovávané formy při hromadné úpravě pracovního poměru — v Německu najmě m z d o v é h o tarifu (Tarifgemeinschaft, Tarifvertrag) — možno ve všech zemích s obsáhlou odborářskou organizací, na kontinentě i ve Velké Británii, v Americe, Novém Zeelandě a Australii vysvětliti úvahou, že nesporně velké politické vymoženosti francouzské revoluce podnícené protistátně-individualistickou filosofií Rousseau-ovou, individuálním liberalismem vyvrcholivší, nedaly se uplatniti u izolovaného proletáře jako kompaciscenta velkokapitalistického podnikatele. Koaliční volnost, kterou zákonodárství dělnictvu a jeho organizacím jednou odepíralo a po druhé zase přiznávalo, byla pro nejasnost legistických klausulí judikaturou často zvrhána v pravý opak toho, čím vlastně má býti.

Zprvu se vycházelo — a to nejdříve ve Velké Británii už zákony z r. 1824 o zřízení »board of conciliation« a »board of arbitration« a pak z r. 1872 (Arbitration Act) — ideám ko-

lektivní úpravy pracovního poměru vstříc organisováním smírčích a rozhodčích institucí pro případ sporů a pochyb vzešlých ze smluv kolektivních, aniž by se těmto smlouvám mimo morální závaznost přiznávala striktní právní závaznost. Že takovýto stav neuspokojoval ani po stránce právní, ani po stránce sociálně-politické jest na jevě a možno říci, že nápravu lze zjednatí jedině zákonem dotýkajícím se neobojetně jádra problému kolektivní smlouvy pracovní.

Dlouholeté mimozákonné postavení kolektivní smlouvy, jejíž schematu a povaze dodávala pod vlivem sociální účelnosti dříve praxe nežli výslovně uspořádaný právní řád účinnosti, vedlo samozřejmě theorii k nejrůznějším interpretacím, aby se dal skutkový a právně tak významný zjev, jakým jest kolektivní smlouva pracovní, subsumovat přímo neb nepřimo pod kategorie pozitivního práva. Podle toho, který moment hromadné smlouvy byl pokládán tou kterou theorii za typický, dopadly konstruktivní pokusy interpretů. Záhy nepostačovala čistě interpretační charakterisaci a klasifikaci kolektivních smluv půda soukromoprávní a badatelé se oclli na půdě práva veřejného, buďto kombinující hlediska obou velkých oblastí práva anebo posunující celý problém kolektivní smlouvy do zorného úhlu práva veřejného.

Pronikavá kritika dospěla i k úvahám, jež kolektivní dohodě ubíraly základní povahu smluvní a vnášely do ní imperialisticky ráz nařízení nebo jakési normy na rozhraní mezi nařízením a hromadnou smlouvou *sui generis*.

Ohlédneme-li se po četných teoriích vytvořených na charakteristice kolektivních smluv pracovních, zaznamenáváme jako čelnější: názor, že kolektivní smlouva jest dohodou o tom, podle jakých měřítek a v jakých mezích se budou konkrétní pracovní smlouvy sjednávat, nebo že kolektivní smlouva jest generální, předběžnou smlouvou pro jednotlivé smlouvy inividuální, dále názor že kolektivní smlouva jest bilaterální obměnou pracovního řádu, nebo že jest výrazem aneb doprovodem právního smyslu koalice, dále že možno shledávat v kolektivní smlouvě právní účinek hromadného vyrovnání nebo pracovní usance, a posléze, že kolektivní smlouva jest svérázný druh smlouvy societní.

Z uvedených teorií, nevyčerpávajících ani z daleka nedohlednou řadu sem spadajících konstrukcí interpretačních, z nichž

některé jsou do té míry abstraktní, že neuznávají vůbec právní povahy, nýbrž jenom sociální význam anebo dokonce jenom mocensky diktát kolektivních smluv, má každá leccos pro sebe, ale ideová podstata problému jako celku jimi není zachycena.

V německé literatuře, judikatuře i v úředních publikacích dochází tu vzhledem k dodržovanému názvosloví (Tarifvertrag) a vzhledem k tomu, že historický vývoj německých kolektivních smluv platil převahou dohodě o mzdových tarifech (viz nejstarší a nejrozšířenější smlouvu tiskařskou), k mnohým nejasnostem a sporům, ano tarifové společenství nebylo vůbec označováno jako pracovní smlouva. Podle zevních rozpoztnatků třídila theorie a praxe kolektivní smlouvy pracovní jednak podle místní, jednak podle odborové oblasti jich platnosti, při čemž po stránce místní rozeznávány smlouvy pro celá státní území až po jednotlivá zeměpisná místa a jednotlivé dílny. Dále tříděny smlouvy podle stran a podle předmětu dohody a posléze podle způsobu přístupu ke kolektivní smlouvě anebo podle vyproštění se z ní. Některé smlouvy jsou ujednány z obou stran a n i s a c e m i představujícími sevřené celky národohospodářské práce, kdežto jiné jsou zase sjednány přímo mezi zástupci zaměstnavatelstva a zaměstnanectva bez určitých organizací, jako kompaciscentů. Některé smlouvy přestávají na tarifech mzdových, kdežto jiné se obírají i ostatními typy, srovnatelnými body a podmínkami pracovního poměru. Co do účinnosti se rozeznávají smlouvy, jichž závaznosti podléhají strany už svou organizační příslušností nebo teprve po zvláště projeveném přístupu ke kolektivní smlouvě, z které zase možno vystoupiti buďto prostým prohlášením anebo derogační smlouvou individuální.

Z pojmové pružnosti a faktické mnohotvárnosti problému kolektivní smlouvy pracovní, o níž se dnes už nesvádějí tak prudké pŮtky zásadní, jako tomu bylo ještě v prvním desetiletí našeho století, a jejíž skutečný vývoj platí co možná nejjobsáhlejšímu a bezprostředně účinnému stanovení podmínek pracovního poměru, vyplývá, že i zákonodárství podléhalo vlivu různících se teorií.

Jakmile zákonodárství v šlepějích právního vývoje, překonavšího ono stadium pozitivismu, jemuž bylo i n d i v i d u u m první a konečnou jednotkou kalkulační, se muselo přizpůsob-

vati humanismu sociálně orientovanému, nemohlo ustávat při utilitárním kompromisu, který sice uznával kolektivní smlouvu v mezích jus cogens a dobrých mravů jako fakt, ale neupravil její vnitřní a vnější strukturu jako institutu explicitě právního.

Kautely více méně rázu procesního, jakými se jeví instituce opřené o organisace obou stran pracovního poměru za účelem smířčího rozhodování neb smírného uklizování vzešlých sporů anebo za účelem uspořádání jednotlivostí pracovního poměru, aby bylo sporům vyvarováno, neluští přes praktický význam, jež v prvních opatřeních zákonodárných a v návrzích parlamentních nesporně mají, jádro legislativního problému. I v zemích kráče-
jících od jakživa v čele států s vyvinutým smyslem legislativy pro kolektivnost pracovní smlouvy (Velká Británie, Amerika, Francie) vzrůstala materiální úprava práva kolektivních smluv teprve a takřka v reflexu vzpomenutých institucí procesních. Rozhodný, ale zcela jiný, předem veřejnoprávně založený postup za účelem výstižné úpravy práva smluvního kolektivismu pracovního zahájila Austrálie a Nový Zeeland už na prahu našeho věku. Snaha zažehnatí stávků a výluky — což nemůže býti z á s a d n ě ani účelem ani účinkem institutu kolektivní smlouvy (vůdčí list rakouské sociální demokracie »Arbeiterzeitung« označil ve článku propagujícím sjednávání kolektivních smluv pracovních ze dne 18. dubna 1907 tyto smlouvy jenom jako příměří mezi stranami) — vedla k obligatornosti organisace, k obligatornosti tarifní smlouvy a k obligatornosti rozhodčího řízení v zmíněných zámořských státech a zabzdila do jisté míry předůrazněným momentem oficielním stránku svobody stran. Následek toho byl, že zůstal tento postup jinde nenapodobeným exemplifikačním extrémem.

Ovšem, že zase se strany druhé postup Spojených států Severoamerických, respektujících ode dávna methodu tak zvaného »collective bargaining« (v železářském průmyslu existovala již v r. 1865 smlouva zaměstnavatelů s »Amalgamated Association of Iron, Steel and Tin Workers«), ale zůstavujících provádění n á l e z ů r o z h o d ě í c h s o u d ů dobré vůli, slušnosti a hospodářské moci stran, nevábí rovněž k imitacím.

Francouzské zákonodárství, zrušivši 25. května 1864 dříve platný zákaz koalice, zdůrazňovalo od roku 1884 předem moment

právního uznání odborových spolků (associations professionnelles). Právní povahu fakticky se uplatňujících kolektivních smluv vykládala právní věda, jako jinde, teoriemi o hromadném mandátu, o smlouvách ve prospěch třetích subjektů aťd.

Zajímavost jest, že bývalý prezident republiky Millerand už jako ministr obchodu svého času podal návrh zákona, který za účelem ulehčení kolektivních smluv kombinoval pracovní řád, obligátnost rozhodčího soudu a stálé dělnické výbory a premioval jaksi přístup ke kolektivní smlouvě vyhražením veřejných dodávek. Návrh tento slynul rozhodnou notou étatismu — po vzorech australských — ale nebyl uzákoněn, stejně jako mnohé další parlamentní projekty, jimiž byla zaměstnána komise pro vzdělání jednotného — nyní již vydaného — »code du Travail«. Teprve po světové válce vydaný zákon ze dne 25. března 1919 odborníci pochvalují.

Popřevratové zákonodárství střední Evropy, jehož revoluční nadšení se nelekalo ani intelektuálních obtížností, ani politických překážek, vytáhlo z přítmi neluštěných problémů i otázku zákonné úpravy kolektivní smlouvy pracovní a praktikovalo na ní svou operační dovednost, prozrazující ovšem leckde spíše dychtivou horlivost kvasu než-li jasnost mistrného klidu. Tak možno říci bez nadsázky o německém a rakouském nařízení, resp. zákoně, že přestřelily cíl, imputující kolektivní smlouvě jisté funkce, které přísluší jenom zákonu, jako zdroji imperativní normy.

Bylo by si přáti, aby naše zákonodárství, chystající se na cestu za vzory zmíněných mladých sousedních zákonů, se vyhnilo jejich chybám. Dlužnoť tu střízlivě rozlišovat mezi tím, co káže opravdový sociální pokrok a mezi tím, čím se dělá chvilková demagogie.

Skutečnost, že se i u nás pracovní poměry kolektivně upravovaly a nutnost rozporů z těchto úprav vzházející uklízet, vedla k tomu, že došlo ke zřizování institucí rozhodčích, respektive smírčích, ovšem nikoliv jednotně, nýbrž rotříštěně po různých zákonech pro to které odvětví pracovní.

Jako příklady uvádíme zákon ze dne 12. prosince 1919 č. 29. Sb. z. a n., pokud jde o spory z domácí práce, zákon ze dne 25. února 1920 č. 145 Sb. z. a n. o hornických rozhodčích soudech, zákony ze dne 16. března 1921 č. 100 Sb. z. a n. a ze dne

27. ledna 1922 č. 45 Sb. z. a n. o rozhodčích soudech pro spory v živnostech stavebních, zákon ze dne 12. srpna 1921 č. 330 Sb. z. a n. o závodních výborech pro spory v závoodech, kde jsou zřízeny zvláštní závodní výbory. (Vládní nařízení ze dne 19. prosince 1919 č. 662 Sb. z. a n. o rozhodčích soudech pro spory při vypuzení z práce bylo zákonem ze dne 12. srpna 1921 č. 309 Sb. z. a n. zrušeno.) V této souvislosti možno uvést i zákon ze dne 5. prosince 1919 č. 655 Sb. z. a n. týkající se rozhodčích komisí pro úpravu služebních poměrů zřízenců v kovoprůmyslu. Uvedenou kasuistiku legislativy doplňuje ještě bohatá kasuistika praxe ujednaných hromadných smluv, skytajících po stránce zásadního poučení cenný obsah.

Určení podstatu a účinnost kolektivní smlouvy jako zvláštního institutu v oboru pozitivního práva, jest thema, o jehož řešení se u nás pokouší osnova zákona, vypracovaná v ministerstvu sociální péče v květnu roku 1923 jako druhý elaborát nahrazující první — prozatímní — projekt.

První požadavek, jež zdůrazňujeme, má-li zákon o hromadných smlouvách pracovních znamenati opravdový pokrok, jest, aby se vyprostil z vleku theorie a přistoupil k skutečné novotvorbě, soustavě pozitivního práva dodnes scházející a faktickým vývojem poměrů naléhavě požadované.

Není naprosto předností a doporučením osnovy, řekne-li se o ní, že výhovuje dnešnímu stavu theorie. Theorie, nemajíc pod nohama pevnou půdu pozitivních norem, dostala se svým ryze subsumpčním dogmatismem, se svými úvahami o podstatě a významu kolektivních smluv pracovních do víru interpretačních konfliktů. Z tohoto chaosu nekyne produktivní legislativě nijaké kladné vodítko. Neodhodlá-li se zbudovati novou nosnou platformu pro své konstrukce, určované plným dosahem rozumné praktičnosti, ztroskotá osnova o jalovost respektovaných teorií. Nejasnost, neupřímnost a převahou jednostranná orientovanost konstrukcí nedodá právní a politické statice žádoucího díla zpevnění a zaujímá předem objektivní kritiku proti sobě.

Příměsí jisté kasuistické oportunity nevyhne se při svém vzniku snad žádné dílo sociálně politického zákonodárství. Vždyť se uvádělo na př. u kolébky nejstarší německé tarifní jednoty knihtiskařské, že bude lékem proti záplavě učeníctva a proti poukoutným oficinám v tiskařské živnosti, a když se dospělo k poči-

nům legislativy, slibováno, že nadejdou konce stávek, výluk a podobných hromadných ohrožování sociálního míru, což vše se nesplnilo a pouhým účinkem hromadné smlouvy splnění nemohlo. Vidímeť najmě v Rakousku, kde mají dohodčí a vrchní dohodčí úřady plné ruce práce, aby dotvrzovaly předpisy zákona o hromadných smlouvách, stávky o neutuchající frekvenci. Proti dobovým vlivům hospodářské force majeure s krisemi a konjunkturami, s hausse a baisse na trhu obchodním i pracovním nevynašlo se ještě působivé serum. Než v uvedených případech šlo vždy jen o podružné úkazy, o symptomy sekundární, nebrzdící hlavní zdravotní směr akce.

Spráhneme-li však zákonodárnou akci hned v její ideových základech s jednostrannými požadavky třídní politiky, pak se musí dříve nebo později vychýliti z dráhy ethickoprávní rovnováhy.

Nesmíme přehlížeti, že moderní hospodářský život znající organizační soustřeďování dělnictva jako jedné strany kolektivních smluv pracovních, zná též organizační soustřeďování podnikatelstva, utmelovaného kartelovými koncentracemi kapitálu, a že by nevěcné ústupky zákonodárcovy vůči tak zvaným kolektivním smlouvám pracovním, měly v zápětí požadavek obdobných ústupků vůči tak zvaným smlouvám kartelovým.

Netřeba sice, aby návrh zákona uváděl výslovnou definici kolektivní smlouvy, jestiž každá definice v zákonech nebezpečná, pokud není naprosto nevyhnutelná. Formuluje-li však zákon definici kolektivní pracovní smlouvy, jest nutno, aby byla jednak pojmově do té míry obsáhlá, aby zahrnovala všechny existující a přípustné varianty kolektivní smlouvy pracovní, a jednak tak precizní, aby neobsahovala pouze akcesorní atributy, jsoucí mimo pomyslově nezbytnou podstatu pojmu kolektivní smlouvy pracovní.

Víme, že první parlamentní předloha holandská z r. 1904 měla, opřena jsouc ovšem o důkladné průpravné práce tamní právní vědy, též definici kolektivní smlouvy pracovní, ale proti té se nedalo nic nemítati. (Viz Rundstein, Die Tarifverträge und die moderne Rechtswissenschaft, 1906). Německý a rakouský vzor neodpovídají ani theoretickou kvalitou, ani praktickou hodnotou, a francouzský zákon ze dne 25. března 1919 pohříchu nemáme po ruce.

Možno-li návrhu zákona odpustiti definici, nemožno mu dovoliti konstrukci jsoucí pod falešnou vlajkou kontraktní a eskamotující nekontraktní útvary, produkty zájmové pospolitosti jedné strany pracovního procesu oklikami formálně byrokratických kautel do právního režimu hospodářského života.

Hlásím se podle tradice své odborné činnosti k nadšeným zastancům zákonné úpravy kolektivní smlouvy pracovní, ale u nás navrhovaná osnova zákona o hromadných smlouvách pracovních neodpovídala ani po stránce právní, ani po stránce sociálněpolitické, ani po stránce hospodářsko-politické požadavku, jež dlužno činiti vůči elaborátu, má-li býti meritorním pokrokem při řešení problému tak důležitého.

Návrh zákona, který snad pod vlivem německé i v úředních publikacích (*Der Tarifvertrag im deutschen Reiche, bearbeitet im kais. Statistischen Amt, Abteilung für Arbeitsstatistik, 1906*) se ozývající literatury, nevystihuje pravou podstatu kolektivní pracovní smlouvy a pod jménem takovéto smlouvy přináší konstrukce blížící se svou jednostranně normativní povahou spíše pracovnímu řádu, nezachytil jádro problému a nevybředl z bludného kruhu posud kolportovaných právních teorémů.

Sociálně politické potřebě by nevyhovovala ani konstrukce kolektivní smlouvy jako *pactum de contrahendo*, které se ostatně návrh ve svých vysvětlivkách zřiká.

Skutečné potřebě i po stránce národohospodářského pokroku, ač tento nezávisí valně na methodách a formách pouhé smlouvy pracovní, odpovídá jenom uzákonění institutu hromadné smlouvy pracovní, přízná-li se jí i konstrukce i funkce kontraktní. Zákon musí ve výstavbě svých norem rozeznávat mezi tím, co při úpravě kolektivní smlouvy stanoví jako objektivní právo o tomto institutu, a tím co vnáší do jednotlivých, na základě zákona sjednaných kolektivních smluv, či co jim k určování přenechává. Kolektivní smlouvou typisovaný pracovní poměr jest nivelisací všech zahrnutých individuálních poměrů pracovních a nahrazuje jako úprava každou individuální smluvní úpravu typisovaných pracovních poměrů. Proto má kolektivní pracovní smlouva tu konstitutivní slabinu, že nesmí býti bezvýjimečná, aby nepotlačila možnost hodnocení nadprůměrných kvalit.

I kdyby stupeň a rozsah účinnosti kolektivní smlouvy byly di-

ferencovány různě podle dočasné účelnosti, na př. jako vzorcové, rámcové, jako jen na tarify omezené nebo i jiné podmínky pracovního poměru zahrnující, musí přece vždy čerpati titul své platnosti ze skutečné dohody obou stran pracovního procesu. Po té stránce se nesmí kontury zákonné úpravy ztráceti v mlžinách nepřesné redakce nebo nejisté dispozice. Nesmí docházeti k pochybám o organizaci stran pracovního procesu a o právním postavení stran smluvních jako formálních kompaciscentů, a titul účinnosti smluvní se nesmí skrývati za jakýmisi autoritativními akty správního aparátu. Ke kolektivisování právní úpravy příslušných individuálních pracovních poměrů nesmí docházeti téměř mystickou transsubstanciací, jejíž mysteria mohou vrhati stíny i na rozpoznávání stran a účastníků hromadné smlouvy pracovní.

Pisemná forma, registrace a publikace hromadné pracovní smlouvy a publicita rejstříku jsou užitečná akcesoria, ale podstatu právního institutu kolektivní smlouvy pracovní netvoří, ba na trvalo ani nezabezpečují.

Diskuse o vzpomenuťem našem návrhu zákona není dosud ukončena, a lze doufati, že jejím výsledkem se ledacos v osnově objasní a snad i popraví. Podle mých zkušeností, které mne nutkaly, abych se při vypracování osnovy velké novely k živnostenskému řádu z r. 1907 uskrovnil — přes pochopitelnou ambici po pronikavějším řešení problému — normou § 114 b, jest čelným předpokladem zdárného uzákonění institutu kolektivních smluv pracovních pevná, zákonem stanovená nebo uznaná organizace obou stran pracovního procesu a stanovení momentu odpovědnosti za zachovávání sjednané hromadné smlouvy.

Celé století se sice již pracuje, s Anglií v čele, o organizaci dělnictva podle zásady svépomoci. Bohatě rozvětvené, odborně učeněné organizace často osvědčily při praktickém luštění velkých sociálních otázek dobových svou fysickou početností a intelektuální energií svůj význam, nejsou však, už z toho důvodu, že doposud většina dělnictva jest mimo organizace (na počátku našeho století byly podle Sombarta v Anglii čtyři pětiny a v Německu sedm osmin všeho dělnictva neorganizovány) pořád ještě racionálně zvrstveným semknutím organického celku. Důsledek toho jest, že jich akční autonomie i tam, kde autonomie organi-

sované svépomoci by byla eticky na místě, bez pomoci státní (donucovací zákonodárství) se nemohla uplatnit. V celostátním zájmu právního, sociálního a hospodářského pořádku nebylo a není možno, takovéto organisaci přiřknouti právní způsobilost, jednati o právní úpravě pracovního poměru jménem celé třídy nebo jménem určitých místně nebo odborově vymezených kategorií. Zde bude na zákonodárci, aby svým imperativním zákrokem vyplnil mezery a nedostatky organizační soustavy zaměstnavatelstva, aby se jeho organisace jednak svou vnitřní uceleností, jednak svou plánovitou roztríděností stala autorisovaným mluvčím kolektivního zájmu jedné strany pracovního procesu. Celá veřejnost a najmě veškeré zřízeníctvo musí nahlédnouti, že příslušnost k organisaci jest pro ně nezbytností, a zákonodárce musí přimocňáře k cíli povinné organisace dělnické. Jedině obligátní organisace jest organisací spolehlivě stabilní, a jediné stabilní organisace jest s to, aby její reprezentativním a výkonným orgánům mohla býti svěřena úloha kolektivního kompaciscenta, jehož hlas a podpis nemůže býti vlivy a rozmary volně organisovaných živlů v kritické chvíli desavouován.

Ovšem že zákonná povinnost organizační nesmí s organisací setřítí jich živelnou povahu svépomocnou a udělati z nich byrokratické nebo polobyrokratické útvary z moci úřadů poručníkované. Proto bude třeba svrchované opatrnosti, kdyby se měla uskutečniti obligátnost organisace ve způsobě zvláštních dělnických komor — což zásadně není vyloučeno — aby vlivem úřednických sekretariátů náchylných k byrokratismu, nestaly se dělnické komory, po stránce ujednávání kolektivních smluv na místě svépomocných organizačních koncentrací, jakýmijsi polobyrokratickými, poloparlamentními úřady zájmového zastupitelstva. Obdobnost historického vývoje a reformního požadavku možno hájiti i vůči organisaci zaměstnavatelstva, má-li platiti za právně způsobilého kolektivního kompaciscenta s druhé strany pracovního procesu, ačkoliv při pokročilé koncentraci podnikatelského kapitalismu nebude ojedinelým zjevem, že při jednotlivých hromadných smlouvách pracovních bude státi proti organisovanému kolektivu na straně zaměstnanců na druhé straně jedinec jako kompaciscent.

Kapitalistické podnikatelstvo, prodechnuto tu a tam ještě staroliberální ideologií, sklání sice nerado svou šiji pod obligát-

nost organisace, než vědomí hospodářského prospěchu a sociálního míru vstřípi mu poznatek účelnosti institucí, jichž obligátnosti se již dříve několikráté zástupcové volných průmyslnických organisací sami dožadovali.

Pro tento názor svědčí i zkušenost, podle které snahy průmyslníků (nejmě v oboru knihtiskařském) přidavších se ke kolektivním smlouvám, již dříve naléhaly na státní správu, aby přímo neb nepřímou (při zadávání veřejných dodávek) působila na netarifní podnikatele, aby i oni přistoupili k tarifu. A v Rakousku po účinnosti zákona ze dne 18. prosince 1919, o dohodčích úřadech a kolektivních smlouvách, pozorují často, jak se dr. Felix Mayer-Mallenau, předseda vrchního dohodčího úřadu, v zajímavém článku v »Neue Freie Presse« ze dne 14. listopadu 1923 zmiňuje, že na prohlášení povšechné závaznosti hromadných smluv (Satzungserklärung eines Kollektivvertragens, v Německu Erklärung von Kollektivverträgen als allgemein verbindlich) naléhávají zaměstnavatelští účastníci hromadných smluv ku své ochraně proti konkurenci se strany zaměstnavatelů neúčastníků takových smluv. Možno tudíž říci, že požadavek organisovanosti zaměstnavatelů za účelem ujednání hromadných smluv pracovních jest jednou z podmínek ozdravení nekalé soutěže.

Takovéto organizační výzbroje se musí zákonem dostatí oběma stranám pracovního procesu, aby mohly býti právně, sociálně a ekonomicky uznány jako tituláři úlohy kolektivních kompaciscentů. Způsob a akt docílení a dokumentování smluvního konsensu jest potom věci technické šablony a politické kautely.

Druhý základní, v literatuře i v praxi téměř nadobro prezíraný předpoklad zdárné úpravy instituce hromadných smluv pracovních jest moment účinně zaručené odpovědnosti obou stran pracovního procesu sjednavších svými reprezentativními kompaciscenty hromadnou smlouvu.

Přirozená smlouvová psychologie — podle které se navzájem utkvává a vybijí podmínkový minimalismus (dělník na př. řekne: za méně nedělám) a podmínkový maximalismus stran (zaměstnavatel zase řekne: více nedám), zabarvuje i individuální a tím více kolektivní smlouvu pracovní jakousi tendencí po sankcích.

Sombart praví velmi jadrně, že nejlepší zákony na ochranu dělnictva, nejlepší povinné pojišťování a nejráznější odborářské hnutí dělníkovi nepomůže, nemá-li jistoty, že skutečně obdrží, co

má vůči podnikateli k požadování. Sombart však z této these dovozuje jenom nutnost organizační sociálně právní pomoci, které buďsi jako administrativní, buďsi jako soudní neb smířčí neb rozhodčí orgány pod nejrůznějšími jmény a tvary slouží formálnímu uplatňování chráněných zájmů.

Mám za to, že nehledíc k tomu, že bilaterálnost pracovního poměru a dále pracovní smlouvy vyžaduje prostě mechanický ohled na obě strany — slušný zájem stran kolektivních smluv není existencí zmíněných zařízení ani vyčerpán ani zajištěn.

Co straně prospěje nejspravedlivější náleze sebe dokonalejší ochranné organizace, musí-li jako platonický zůstat na papíře, poněvadž jeho praktické provedení jest nemožno. Nemyslíme tu ani na případy revoluční zvrhlosti, jejíž cynismus prostě odepřel provádět řádný judikát, myslíme spíše na nutnost materiální náhrady zájmů soudním rozhodnutím za porušené uznaných, když strana náhradou povinná nemá ochoty nebo právní neb faktické možnosti, náhradu poskytnouti. Moment odpovědnosti zdůvodňují samy všeobecné úvahy právního řádu, stanovícího nejenom právní způsobilost subjektů, nýbrž žádajícího k závaznému právnímu jednání též akční schopnost těchto subjektů, to jest vědomí dosahu toho kterého počínu a povinnost nésti jeho důsledky.

Požadavek odpovědnosti stran kolektivních smluv jest nad to založen úvahou sociálně-etickou, aby se kolektivního smlouvání a kolektivních smluv nezneužívalo jako zbraní v politice třídního boje. Positivní úprava kolektivní smlouvy pracovní budiž obohacem zákonné soustavy o nový, cenný institut právní a známejš koncem oněm zhoubným, brutálně živelným praktikám, jimž zákonem neupravená hromadnost tohoto faktu často sloužila.

Jest povědomo z dějin rakouského živnostenského práva (§ 85. VI. hlavy živnostenského řádu), kterak rigorosně sankcionoval zákonodárce moment odpovědnosti při pracovním poměru, připouštěje při porušení pracovní smlouvy vynucení návratu dělníka do práce, jeho potrestání a náhradu způsobené škody. Konstatujeme s povděkem, že tato příkrá jednostrannost byla u nás novelisací živnostenského řádu odčiněna, a že i třetí dílčí novela k občanskému zákoníku v šlépějích německého nového zákoníka občanského svoje normy o dělné a pracovní smlouvě zušlechtila »kapkou sociálního oleje«. Než vrcholný povel etiky, přes nějž

se ani zákonodárce nesmí přenést, povel mravní a právní odpovědnosti za sjednané smlouvy, setrvává neotřesen v platnosti. Moment odpovědnosti při hromadné smlouvě pracovní jest nerozlučným doprovodem momentu kontraktní autonomie organisovaných stran pracovního procesu.

Dokud nebude moment odpovědnosti zákonem o hromadných smlouvách pracovních pragmaticky uspořádán, nebude v rozmachu hospodářského života spolehnutí na hromadné smlouvy.

Co se tkne psychologických a technických předpokladů zákonného řešení problému hromadných smluv pracovních, jsou tyto předpoklady dány a otázka formální kodifikovatelnosti jest likvidní. Noetický apriorismus by byl v oboru zákonodárství svrchované nebezpečným pokusem, jelikož život nevychází ze zákonů, nýbrž zákony ze života. V dosahu kritického hodnocení a normativního upravování máme však v zákonodárství jiných států a v denních zkušenostech nabytých domácími praktikováním hromadných smluv pracovních operativní vzory a podklady tak pevné, že lze přikročit k dílu.

Ozývají-li se v nás stále ještě římskoprávní reminiscence, jimž se historickoprávně neodůvodnitelná ideová konstrukce kolektivní smlouvy jeví monstrosností, musíme si kategoricky uvědomit, že přívlastek klausury mohl platiti o kodifikačním díle — *corpus juris clausum* —, ale nikdy o právu samém (*jus clausum*), jehož vývoj a úprava se běře předem neomezenými cestami životního rozvoje lidstva.

Jelikož právní potřebě naší doby kategorie a formule historického práva nepostačují, musíme pod tlakem sociálně-ekonomických poměrů v zorném úhlu racionálního kriticismu vytvořiti kategorie nové, z nichž jedna platí právnímu institutu hromadné smlouvy pracovní. A nemůžeme-li tuto novou instituci předem zařaditi jako spadající v obor soukromého nebo veřejného práva, pak se prostě postavíme na stanovisko, indikované i vůči jiným útvarům pozitivního práva moderní techniky a ekonomiky, že tu jde o útvar na rozhraní mezi oběma oblastmi právní systematiky.

Vždyť ekonomické rozměry a sociální účinky moderní výroby, založené na průmyslovém kapitalismu, přiměly zákonodárství, jehož veliká kodifikační díla na přelomu 18. a 19. století byla ještě ovládána římskoprávní, respektive obecnoprávní ideologií (*locatio conductio operis* a *locatio conductio operarum*), aby vyřadilo pra-

covní smlouvu vždy patrněji z čistě soukromoprávního režimu individualistického liberalismu. Zákonodárství zasahovalo vždy určitěji nejenom do útvarové schematiky, nýbrž přímo i do disposičního merita pracovních smluv.

Ovšem že zákonodárce mohl a může touto cestou přímých zásahů postupovati, jenom pokud se materie pracovního poměru dá generálně typisovati a uzpůsobiti jako vhodná pro normu objektivně-právní. Tak postupoval na př. v živnostenském řádu a jeho novelách (VI. hlava), v horním zákoně, v obchodním zákoně, v zákoně o obchodních příručích, v třetí dílčí novele občanského zákoníka, v zákonech o pracovní době a o jednotlivých kategoriích pracovních a služebních smluv atd.

Tyto meze normativní potencionálnosti zákonodárství nejsou zajiště dosud aktuálním zákonodárstvím dokonale vystiženy, ale možno říci, že za těmito mezemi počíná zákonodárci nepřístupná oblast, kde vůle stran bude suverenně disponovati svými materiálními zájmy ve formě konkrétních právních aktů. Ale i v této oblasti zbývá pro hromadnost a obdobnost konkrétních zjevů moment technické generalisovatelnosti, a ten s dá zachytiti právně kvalifikovanou formou úpravy, příslušející stranám. V tom spočívá ideologický výklad instituce hromadné smlouvy pracovní.

Imponující vědný aparát a hluboký důmysl, jež vynaložili věhlasní autoři v odborné literatuře německé a rakouské na probádání problému (na př. dr. Hecht, »Die Prinzipien des Arbeitsrecht der Gegenwart«, dr. H. Dechant, »Der Kollektivvertrag nach oesterreichischem und deutschem Recht unter Berücksichtigung des schweizerischen Obligationenrechts«) svědčí o ohromných obtížích kritického rozpoznávání různých funkcí institutu hromadné smlouvy pracovní, ale neřeší ideovou, právně aktuální podstatu tohoto institutu nutnou jednotnou formulí, kolísajice mezi konstrukcemi delegovaného nařízení a historického kontraktu.

Značné obtíže působí theoretikům i praxi při analýsě německého nařízení o tarifních smlouvách ze dne 23. prosince 1918 a rakouského zákona ze dne 18. prosince 1919 o hromadných smlouvách pracovních, konstrukce poměru hromadné smlouvy k individuálním smlouvám pracovním, které bylo použito, aby bylo docíleno rozhodných účinků hromadné smlouvy, totiž nederegovatelnosti hromadné smlouvy smlouvami individuálními a generální závazností podmínek hromadné smlouvy. Vědecká interpretace se tu

chytá křečovité momentů čistě veřejnoprávních, které vedou až ke konstrukcím stížnosti proti hromadné smlouvě před správním, ba i ústavním soudem a k otázce účinnosti hromadných smluv na individuální smlouvy pracovní jimi dotčené, když přestala platiti smlouva hromadná. Posléze zmíněnou otázkou se zabýval dokonce už i nejvyšší soud ve Vídni, odpověděv na ni (29. září 1923) kladně.

Tyto a podobné pochyby a otázky se mohou vyjít z logicky neucelených norem zmíněných zákonů, jejichž ohlas se — jak svrchu řečeno — ozývá i v konstrukcích u nás vypracované osnovy.

Hromadná smlouva pracovní musí zůstatí, nemá-li se její zákonná úprava minouti právně, sociálně a ekonomicky svým racionálním cílem, co do pojmové podstaty a co do technické konstrukce smlouvou. Této smlouvě skýtá zákonodárce k vůli jejímu praktickému významu sociálnímu v soustavě obligačního práva singulární účinnost, čímž se hromadná smlouva pracovní stává novum sui generis. Její hromadná závaznost jest odůvodněna typickou hromadností, upravovaných poměrů a podmínek, při nichž dočasná totožnost či netotožnost jednajících individuí hraje podřadnou úlohu, any zákonem povolané organisace jsou legitimovanými exponenty a kompaciscenty těch kterých hromadných zájmů. Fikce objektivně-právních norem a metafysická transfuse účinnosti hromadné smlouvy do účinnosti individuálních smluv není zásadně nutna a imperialistické rozšiřování platnosti hromadné smlouvy na zájmové kruhy, jejichž schopnosti nemají ochoty nésti závazky z té které hromadné smlouvy, jest morálně povážlivé. V posléze zmíněné, německému a rakouskému právu vlastní normě spočívající požadavek propagace kolektivní úpravy pracovních poměrů kolektivními smlouvami, o kterémž se stanoviska politické oportunity se dá mluvit, jest vystižen podle našich návrhů základnějším požadavkem povinné organisovanosti stran pracovního poměru. Tyto organisace samy — a žádný úřední nátlak — mají rozhodnouti, poslouží-li si a do jaké míry, sjednáváním pracovních smluv hromadných.

Za předpokladů shora vyložených považujeme za vrcholnou záruku spořádaného provádění hromadných smluv pracovních, aby o skutečných sporech rozhodoval soudce kvalifikovaný jako takový ústavním právem. Administrativní a zájmově odborné,

Vnitřní zřízení a vnější postavení pskovského státu.

paritní a jiné instituce, pečující svou funkcí smíru, dohody a předstížené úpravy o zachování a napravování sociálního míru v užším či širším působišti, mají známou praktickou cenu. Vypukne-li však skutečný spor, svědčící, že zájmové autonomie nelze impuťovat, aby se povznesla nad sebe samu k absolutní objektivnosti, má autoritu jenom slovo řádného soudce.

D o u š k a: Od doby, kdy byl napsán tento článek, stal se u nás pokus, upravit v mezích chystané obnovy občanského zákoníku soukromoprávní strukturu kolektivní smlouvy námezdní. Rozprava o osnově zahájená ukáže, radno-li do soustavy práva občanského organicky vpracovat institut, jehož právní podstata spočívá v jeho singularnosti veřejným právem založené. Než i při eventuelní úpravě zákonem speciálním bude nutno postaratí se o jakousi orientační styčnost respektivních norem.

S. Puškarev:

Vnitřní zřízení a vnější postavení pskovského státu ve XIV.—XV. stol.¹⁾

V běžném nazírání starý pskovský stát, dokonce i v době jeho samostatné existence, nejeví se býti sociálním útwarem se svéráznou povahou a se samostatnou důležitou úlohou v historických osudech ruského národa. Pskov bývá pokládán obyčejně za jakýsi přívěšek k Velikému Novgorodu a jeho vnitřní zřízení za nápodobinu, ne-li kopii, novgorodského zřízení.

Nepochybně existuje mezi nimi vnější shoda *form*, avšak přihlédneme-li pozorněji, uvidíme, že v Novgorodě a Pskově pod jedněmi a týmiž vnějšími formami skrývá se v podstatě různý sociální *obsah*, uvidíme dále zcela různý směr jejich sympathií a zájmů v poměrech k ruským a jinoplemenným seusedům obklopujícím jejich území.

1) Tento nástin je habilitační přednáškou, přednesenou ve shromáždění Ruské Akademické Skupiny v Praze, dne 5. prosince 1924.

I.

Teritoriem starého pskovského státu byl asi 300 verst²⁾ dlouhý, ale poměrně úzký — maximálně asi 100 verst široký — pás země podél řeky Veliké a jejích přítoků, dále podle východního břehu Pskovského a Čudského³⁾ jezera a dále podél pravého břehu řeky Narvy, až po ústí řeky Pljusy. S územím pskovského státu ve XIV.—XV. stol. hraničily na západě državy Livonského řádu a jurjevského biskupa, na jihu země velikého knížectví Litevského, na východě a severu državy Velikého Novgorodu.

Staré slovanské obyvatelstvo pskovské oblasti — větev to Krivičů — bylo příbuzno s Kriviči polockými a smolenskými,⁴⁾ kdežto novgorodskou oblast obydli jiná větev východních Slovanů t. zv. Slované ilmenští.

Samo město P s k o v vzniklo v šeré »předhistorické« dávnověkosti, dříve nežli objevila se na Rusi knížata varjažská a dříve nežli začalo ruské letopisectví.⁵⁾ Položeno při stoku řeky Veliké a Pskovy, představovalo silnou pevnost opásanou v době, o které mluvíme, několika řadami kamenných a cihlových pevnostních zdí s věžemi.⁶⁾ Stejnou starobylostí vyznačoval se i důležitý pskovský »prigorod« Izborsk, ve kterém, podle podání, jako kníže usadil se zároveň s Rurikem příšedší bratr jeho Truvor.⁷⁾ Pokud pak jde o ostatní »prigorody« pskovské země, ty vznikaly již »před očima

2) 1 versta = 1,067 km.

3) Čudské jez. něm. Peipus.

4) V. O. Ključevskij, Kurs ruské historie, část I., předn. IX. — V. S. Ikonnikov, Opyt ruské historiografie, sv. II. kn. 1, 1908 str. 749. — Hr. I. Tolstoj a N. Kondakov, Russkija drevnosti v pamjatnikach iskusstva, sv. VI. Pamjatniki Vladimira, Novgoroda a Pskova, 1899 str. 173.

5) Viz Pskovsk, 1. letopis, Polnoje Sobranie Russkich letopisej, sv. IV. 1848 str. 174.

6) Mezi četnými letopisnými zprávami o pskovských opevněních viz Pskovsk 1. letopis pod r. 1375 (P. S. R. L., sv. IV. str. 193), r. 1397 (str. 194—195), 1399 (str. 195), 1401 (str. 195), 1404 (str. 196), 1407 (str. 198), 1452 (str. 215), 1458 (str. 218), 1462 (str. 222), 1465 (229), 1469 (str. 233), 1508 (str. 282). — Psk. 2. letopis pod r. 1401 (P. S. R. L. sv. V. vyd. 1851 r. str. 18.), 1465 (str. 35).

7) Viz vypravování o povolání knížat v t. zv. »Lavrentěvsk« letopisi pod r. 862 (P. S. R. L. sv. I. azvl. vyd. r. 1897).

dějin«, hlavně v XV. stol. (kdy dosahují počtu dvanácti)⁸⁾ a byly strategickými body zbudovanými hlavním městem (s pomocí místního obyvatelstva) za účelem ochrany země před útoky nepřátelských sousedů.⁹⁾

Pskovská země oplývala řekami a jezery, které byly bohatým pramenem pro rybolov. V tomto ohledu shodovala se se sousední zemí novgorodskou, nicméně velmi podstatně se lišila od ní tím, že nebyla tak bohatá na lesy a blata, jako země novgorodská a měla procentuálně velmi značné množství půdy, zcela vhodné pro zemědělské obdělávání.¹⁰⁾

V hospodářském životě pskovského státu shledáváme zcela podstatný a základní rozdíl ve srovnání s hospodářským životem Velikého Novgorodu. Zatím však v této věci nejen v populárních představách, ale i ve vědecké literatuře jeví se snaha stavěti na roveň Novgorod a Pskov; neboť v obchodě a průmyslu shledává se základ národního hospodářství jednoho i druhého státu. Tak veliký ruský historik V. O. Ključevskij ve svém »Kursu ruských dějin« kategoricky tvrdí, že v Pskově »obchodní kapitál« převládal nad »zemědělským«. Když V. O. Ključevskij praví o Novgorodě, že »průmysl a obchod byly základem místního národního hospodářství«, že »vnitřní i vnější obchod byly životním nervem města« a dále, že »městský průmyslový kapitál byl hlavní pákou národního hospodářství v novgorodské zemi,«¹¹⁾ tu možno s těmito thesemi souhlasiti s jistými výhradami a omezeními. Ale prof. Ključevskij

⁸⁾ Pskovsk. 1. lětop. 1467 r. (P. S. R. L., sv. IV. str. 231).

⁹⁾ Pskovsk. 1. lětop. 1330 r. (P. S. R. L. sv. IV. str. 186), 1414 r. (str. 202), 1431 r. (str. 206), 1434 (str. 207), 1441 (211), r. 1462 (str. 221, 222), 1464 (str. 228), 1476 (str. 252). — Viz Psk. 2. lětopis pod r. 1414, 1431, 1462. — Srov. N. Kostomarov, Sěverno-russkija narodopravstva vo vremena udělno-věčevogo uklada, sv. II., Petrohrad, 1863 str. 78—81. — I. Běljajev Razskazy iz russkoj istorii, kn. III. Istorija goroda Pskova i Pskovskoj zemli, Moskva 1867, str. 13—15. — A. I. Nikitskij, Očerk vnutrennej istorii Pskova Petrohrad 1873 str. 134—135. — V. O. Ključevskij, Kurs russkoj istorii, část II. vyd. 4., 1916, str. 117. — V. S. Ikonnikov, op. cit. str. 750—751.

¹⁰⁾ Viz »Rossia. Polnoje geografičesk. opisanie našego otečestva« pod. red. V. P. Semenova, sv. III. Ozernaja oblast. Petrohrad 1900. — Data o orné půdě a lesnatosti na str. 132.

¹¹⁾ V. O. Ključevskij, Kurs russkoj istorii, část II. vyd. 4., 1916, str. 72, 79, 105.

tvrdí dále: »Pskov, stejně jako Novgorod, žil obchodem a kapitál zemědělský zde ještě více nežli tam ustupoval před kapitálem obchodním.«¹²⁾ A toto tvrzení V. O. Ključevského jest pro nás zcela nepřijatelné. Především máme přímá svědectví historických pramenů o značném rozvoji zemědělství v pskovské oblasti. Zatím co Novgorod stále potřeboval dovážeti obilí a při přerušení dovozu obilí »nizovými« knížaty prožíval kruté zásobovací potíže,¹³⁾ pskovská země produkovala dostatek obilí nejenom pro vlastní potřebu a hromadění zásob na případ neúrody, nýbrž mohla dokonce zásobovati obilím i své sousedy a spojenecká (moskevská) vojska.¹⁴⁾

Zatímco Novgorod obchoduje hlavně prvotními (přírodními) produkty a především kožešinami,¹⁵⁾ kterých nabýval cestou vojensko-průmyslové a finační exploatace ohromné patřící mu oblasti, ve Pskově hlavní obchod týkal se produktů zemědělských. Ve pskovských letopisech stále se setkáváme se zmínkami o ceně obilí,¹⁶⁾ setkáváme se i s poukazy na to, že v Pskově existovala státní míra na obilí (t. zv. »zobnica«), jejíž náležité rozměry a správné užívání velmi živě zajímají pskovské věče.¹⁷⁾

Velmi výmluvným jest dále to, že v znamenité památce pskov-

¹²⁾ Ibid., str. 119.

¹³⁾ Viz Novgovodsk. 1. letopis r. 1170, 1215, 1312 (P. S. R. L. sv. III., zvl. vyd. r. 1888, str. 149—150, 198, 314) a t. zv. »Lavrentěvsk.« letopis (P. S. R. L. sv. I. a zvl. vyd. r. 1897) pod r. 1141: »Novgorodci ně stěrpjače bezo kňazja seděti, ni žito k nim ne idāše motkudu že...« — Srov. N. Kostomarov, op. cit. str. 221. — J. Běljajev op. cit. str. 388. — V. Ključevskij, op. cit. str. 125.

¹⁴⁾ Velmi důležitý tekst viz v Pskovsk. 2. letop. pod r. 1422 (P. S. R. L. sv. V., str. 24). — Pskovsk. 1 letop. 1474 (P. S. R. L. sv. IV., str. 248), r. 1478 (str. 260), 1496 (str. 270), 1501 (str. 273). — Srov. J. Běljajev, op. cit. str. 386—390. — V. S. Ikonnikov, op. cit. str. 754 až 755.

¹⁵⁾ A. J. Nikitskij, Istorija ekonomičesk. byta Vel. Novg. Čtěníja v Imp. Mosk. Obšč. Ist. i Drevu. Rossijsk. 1893 kn. 1, str. 15, 164. — N. Kostomarov, op. cit. str. 213. — V. Ključevskij, op. cit. str. 98.

¹⁶⁾ Pskovsk. 1 letop. r. 1314 (P. S. R. L. sv. IV., str. 184), 1407 (str. 198, 199), 1409 (str. 200), 1428 (str. 205), 1434 (str. 208), 1464 (str. 228), 1467 (str. 231), 1476 (str. 250), 1499 (str. 271), — Pskovsk. 2. letop. pod r. 1407 (P. S. R. L. sv. V., str. 20), 1422 (str. 24), 1425 (str. 24), 1427 (str. 26), 1429 (str. 26), 1434 (str. 28) 1485 (str. 44). — Ceny chmele: Pskov. 1 letop. 1466, 1467 (P. S. R. L., sv. IV., str. 230, 231).

¹⁷⁾ Pskovsk. 1. letop. 1458, 1463 (P. S. R. L. sv. IV., str. 217, 222).

ského věčového zákonodárství t. zv. Pskovské Sudné Gramotě, otázky týkající se držení půdy a užívání půdy mezi jinými zvláště vzájemných poměrů vlastníků půdy — »gosudarů« a zemědělců — »izorniků«,¹⁸⁾ jsou propracovány mnohem podrobněji a obsírněji, nežli otázky týkající se obchodních styků a úvěrních jednání.¹⁹⁾

Nemajíce možnosti uváděti zde další důkazy, vyslovíme jen svůj závěr: proti obchodně-průmyslovému Novgorodu, Pskov byl státem agrárním, zemědělským. Není pochyby o tom, že v Pskově byl poměrně rozvitý stav kupecký a že existoval i živý obchod, vnitřní i zahraniční, nicméně nebyl — proti tvrzení V. O. Ključevského — »životním nervem« a »základem národního hospodářství« pskovského státu, a kromě toho ještě zahraniční obchod, hlavně s Němci, krutě trpěl za stálých válek mezi Němci a Pskovany a proto nemohl dosíci obzvláště značného rozvoje.²⁰⁾

Povšimněme si nyní v hlavních rysech třídního rozdělení obyvatelstva pskovské země a vzájemných poměrů společenských tříd.

V čele pskovské společnosti, stejně jako i novgorodské, stáli vlastníci půdy — bojaři. Nicméně, poněvadž nebylo v pskovském státě dostatek půdy pro rozvoj bojarských velkostatků, a poněvadž nebylo možnosti vojensko-průmyslové exploatace ohromné oblasti (jakou byla oblast novgorodská), v pskovské zemi nemohla vzniknouti a nevznikla silná bojarská třída s nároky na

¹⁸⁾ Pskovsk. Sudn. Gram. ve vyd. M. Vladimírského-Budanova, *Christomatia po istorii ruskago prava seš.* I. vyd. 4, 1889, str. 132—174 (v závorkách uvedeny jsou čísla statí Psk. Sudn. Gram. podle vyd. H. Jirečka, *Svod zák. slovanských 1880*, str. 49—68): stať 9 (15), 10 (16), 12 (17), 13 (18), 42—44 (47—49), 51 (56), 63 (67), 70 (72), 75 (76), 76 (77), 78 (6), 84—87 (78—81), 106 (99).

¹⁹⁾ *ibid.*, stať 28—32 (33—38), 36 (41), 38 (43), 45 (50), 73 (75), 74 (75), 101 (94).

²⁰⁾ O ničení pskovského obchodu Němci (jak za války tak někdy i v době míru), které spojeno bylo s vybijením, loupežením a uvězněním pskovských kupců (»hostů«) viz Pskov. 1. letopis pod r. 1323 (P. S. R. L. sv. IV., str. 184), 1403 (str. 196), 1436 (str. 210), 1463 (str. 222), 1478 (str. 259), 1479 (str. 262), 1501 (273). Pskov. 2. letop. pod r. 1415 (P. S. R. L., sv. V., str. 22). — Srov. V. Ikonnikov, *op. cit.* str. 756—757.

politické a sociální panství ve společnosti.²¹⁾ O bojarech mnohokrát činí se zmínka v pskovských letopisech.²²⁾ Velmi činně účastní se ve veřejných záležitostech Pskova, nejsou však zde skupinou panující, nýbrž ve většině případů poslušnými vykonavateli rozkazů pskovského věče (proti mínění A. J. Nikitského, Nástin... str. 141 o »panství« bojarů v Pskově).

Druhou skupinou pskovského obyvatelstva co do váhy a významu jsou kupci. Oni jednotí se ve zvláštní organizaci, v jejíž čele stojí »kupeční starostové«.²³⁾ účastní se veřejných záležitostí, třebaš ne tak zjevně a aktivně, jako bojaři a mají svůj patronský chrám — kostel sv. Sofie.²⁴⁾

Letopis, vypočítáváje třídy pskovského obyvatelstva, jmenuje za bojary a kupci ne dostatečně určitou skupinu »žičji lju-

²¹⁾ V. O. Ključevskij, op. cit. str. 119. — V. S. Ikonnikov, op. cit. str. 752, 754. — J. D. Běljajev, op. cit. str. 29—34.

²²⁾ Psk. 1. letopis pod r. 1407 (P. S. R. L., sv. IV., str. 199), 1410 (str. 201), 1426 (str. 204), 1435 (str. 209), 1450 (214), 1455 (216), 1460 (218—220), 1461 (221), 1463 (222, 226), 1464 (227), 1465 (229), 1467 (231), 1470 (233, 234), 1471 (235, 240), 1472 (243), 1473 (245—247), 1474 (247, 249, 250), 1476 (251, 252), 1477 (253—256), 1478 (257—259), 1480 (262), 1485 (str. 266: Pskoviči siloju poslaša k Velikomu kňazju Ivanu Vasiljeviču na Moskvu« své posadniky a bojary...), 1486 (267), 1495 (269), 1498 (270), 1499 (271, 272), 1500 (272), 1501 (273, 274), 1510 (283, 284, 286). — Psk. 2. letop. pod r. 1417 (P. S. R. L., sv. V., str. 22), 1421 (23), 1424 (24), 1485 (43—44), 1486 (45—46). — Kromě bojarů zmiňuje se pskovský letopis o »dětech bojarských«. — Psk. 1. letop. r. 1434 (P. S. R. L., sv. IV., str. 207), 1472 (243), 1478 (259), 1501 (273), 1510 (283, 286).

²³⁾ Psk. 1. letop. 1416, 1510 (P. S. R. L., sv. IV., str. 202, 284). Psk. 2. letop. 1415 (P. S. R. L., sv. V., str. 22).

²⁴⁾ Psk. 1. letop. 1354 (P. S. R. L., IV., str. 191), 1473 (245), 1478 (260), 1510 (284, 286). Psk. 2. letop. 1357 r. (P. S. R. L., sv. V., str. 14), 1415 (22). — Častěji nežli »kupci« letopis užívá starobylého slova »gosti«: Psk. 1. letop. r. 1323 (P. S. R. L., sv. IV., str. 184), 1348 (190), 1403 (196), 1463 (222, 226), 1464 (227), 1470 (233), 1474 (248), 1478 (259, 262), 1479 (262), 1501 (273), Psk. 2. letop. 1415 r. (P. S. R. L., sv. V., str. 22). O pskovských kupcích N. Kostamarov, op. cit., str. 28. — A. Nikitskij, Nástin... str. 170. V. S. Ikonnikov, op. cit., str. 757. — J. D. Běljajev (op. cit. 41—43) nepochybně přehání sociální roli kupců v Pskově.

di«,²⁵⁾ což podle V. O. Ključevského jsou »prostřední kapitalisté« vlastníci domů a pozemků.²³⁾

V letopisném vypravování²⁷⁾ o nepokojích ve Pskově ve spojitosti se záležitostmi »smerdů« v letech 1484—1486, proti bojarům a »žítjím ljudám« kladou se »čorniji ljudi molodiji« (jinak zvaní v staré Rusi »menšími lidmi«) pod kterými patrně se rozumějí hlavně řemeslníci a nádeníci. Z Pskovské Sudné Gramoty dovídáme se o existenci řemeslníků-mistrů²⁸⁾ ve Pskově a učících se u nich učedníků,²⁹⁾ a také o existenci »najmitů«³⁰⁾ patrně najatých dělníků a zvláště »najmitů dvorních.«³¹⁾ Množství najatých dělníků při stavbách kostelů, zdí a pskovských »prigorodů« dosahovalo, jak víme z letopisu, počtu 200—300 lidí.³²⁾

Přecházejíce k vlastnímu selskému obyvatelstvu pskovského státu, setkáváme se zde kromě s bojary — velkostatkáři, s dosti četnou, jak se zdá, třídou drobných vlastníků půdy t. zv. »z e m c ů« nebo »svojezemců«,³³⁾ kteří ne zřídka mají půdu ve společném

²⁵⁾ Psk. 1. letop. r. 1510 (P. S. R. L., sv. IV., str. 286). Psk. 2. letop. r. 1485 (P. S. R. L., sv. V., str. 43). V Psk. 1. letop. pod r. 1477 nacházíme výraz »ljudi žitějskije« (P. S. R. L., sv. IV., str. 253).

²⁶⁾ V. O. Ključevskij, op. cit., str. 99—1000. Srov. N. Kostamarov, op. cit., str. 28. — M. A. Ďjakonov rozumí pod výrazem »žitji« neb »žitějskije« lidé vůbec zámožnou »střední vrstvu« obyvatelstva, do které náležejí také »hosti« a nebo »kupci« (»Očerki obšestv. i gosudarstv. stroja drevnej Rusi«, vyd. 3, r. 1910, str. 94—95).

²⁷⁾ Psk. 2. letop. 1485 (P. S. R. L., sv. V., str. 43).

²⁸⁾ Psk. Sudn. Gram. str. 39 (44), 102 (95). O »mistrech« (hlavně stavební řemesel) velmi často činí se zmínka v pskovských letopisech: Psk. 1. r. 1365 (P. S. R. L., sv. IV., str. 192), 1373 (193), 1418 (202), 1456 (217), 1458 (218), 1462 (221), 1469 (233), 1470 (235), 1471 (242), Psk. 2. letop. r. 1415 (P. S. R. L., V., str. 22), 1417 (22), 1420 (23), 1424 (24), 1485 (43).

²⁹⁾ Psk. Sudn. Gram., stať 102 (95).

³⁰⁾ Psk. Sudn. Gram. stať 39 (44), 41 (46). Termin »najmit« jest užit v Psk. 1. letop. r. 1364 (P. S. R. L., IV., str. 192) 1400 (195), 1435 (209) 1465 (229). Psk. 2. letop. r. 1417 (P. S. R. L., V., str. 22).

³¹⁾ Psk. Sudn. Gram. 40 (45).

³²⁾ R. 1420 ukončena byla stavba věží »Kromu« (t. j. kremlu), které »dělaša 200 muž« po 3½ leta. (Psk. 1. str. 203). R. 1431 pro stavbu Gdova »najaša Pskoviči 300 mužej« ibid, str. 206.

³³⁾ Psk. 2. letop., r. 1431: při stavbě města Gdova Pskované »na Gdovskich zemcach, v kogo tamo otcina, vzjaša 300 rublej v kamenu stěnu«. (P. S. R. L., sv. V., str. 27). V 1. Psk. letop. činí se zmínka

vlastnictví tvořice společenstva t. zv. »s j a b r ů«³⁴) nebo »skladníků«.

Selské obyvatelstvo vlastníma rukama půdu obdělávající, má v Pskovské Sudné Gramotě název »izorniků«. Představují třídu svobodných pachtýřů soukromovlastnické půdy, a mají právo stěhování, kterého je nezbavovala ani výpůjčka (»pokrutá«), kterou obdrželi od vlastníka půdy.³⁵) K »izornikům« co se týče sociálního a právního postavení těsně přimykají »ogorodnici« a pak »kočetnici«,³⁶) totiž rybáři, kteří pronajali si u vlastníků »isady« čili

o zemcích pod týmž rokem 1431 (str. 206) a pod rokem 1512, kdy »zemcy pskovskije ješče ně sveděny s svojich otčin« (str. 289). — Srdv. N. Kostomarov, op. cit. str. 31. A. Nikitskij, Istorija ekonomičeskogo byta str. 40. V. O. Ključevskij, op. cit., str. 102—103. — J. D. Běljajev (op. cit., str. 55) pokládá pskovské zemce za třídu ve vojsku sloužící. Podobné chápání povahy zemců nalézáme i u V. S. Ikonnikova, op. cit., str. 754. V. J. Sergejevič (»Drevnosti ruskoga pravá III., 1903, str. 11—12) rozumí pod »svojezemcy« vůbec soukromé pozemkové vlastníky od sedláků-vlastníků až do bohatých bojarů-statkářů.

³⁴) Psk. Sudn. Gram., stať 106 (99). — J. Engelman, Graždanskije zakony Psk. Sudn. Gram. 1855, str. 23, 69. — F. Ustrjalov, Izslědovanie Psk. Sudn. Gram. r. 1467, 1855, str. 191. — J. Běljajev op. cit., 52—53. M. Vladimírskij-Budanov, Christomatija... seš. 1. r. 1899, str. 170—171. — A. S. Lappo-Danilevskij, Recenzija na knihu A. J. Nikitskago: »Istorija ekonom. byta Vel. Novg.« Žurnál. Min. Nár. Osvěty, prosinec 1895, č. 302, str. 364—368. — V. S. Ikonnikov, op. cit., 754. — V. O. Ključevskij, op. cit. 103, 119. — Zvláštní pojetí skladníků u V. J. Sergejeviče (op. cit. str. 63) — jako svazů pro nesení břemen a daní (»stěhlých« nebo daňových); o sjabrech — ibid., str. 69.

³⁵) Psk. Sudn. Gram. stať 42 (47), 44 (49), 51 (56), 63 (67), 75 (76), 76 (77), 84—87 (78—81). — J. Engelman, op. cit., str. 49 J. Ustrjalov, op. cit., str. 52—55, 166, 190. — N. Kostomarov, op. cit., str. 31. — J. Běljajev, op. cit., str. 57. M. Vladimírskij-Budanov. Obzor istorii ruskago prava, vyd. 2. 1888, str. 34—35. V. O. Ključevskij, op. cit., str. 119—120. — V. J. Sergejevič, Drevnosti rus. prava. sv. 1., vyd. 3., 1909, str. 233, 244—251, 271—273 M. Djakonov, Očerki obč. i gosud. stroja, vyd. 3., 1910, str. 106. (S novými pracemi o selském nájmu pozemků: P. E. Michajlov, Juridičesk. priroda zemlepol'sovania podle Psk. Sudn. Gram. V létoposi zaňatij Archeograf. Kom. z r. 1914, seš. 27; M. Bogoslovskij, Křestanskaja arenda v Psk. Sudn. Gram. »Istoričesk. Izvěstija« 1917 kn. 2. — neměli jsme možnosti se obeznámiti).

³⁶) Psk. Sudn. Gram. stať 42—44 (47—49). Literatura viz pozn. předcházející. — Jiné chápání pojmu »kočetnik« u F. Ustrjalova, op. cit., str. 53, 166—168 a u N. Kostomarovova op. cit., str. 31. — V Pskovsk.

místa pro rybolov. Pskovská Sudn. Gram. zmiňuje se ještě o »podsusědnících«, ³⁷⁾ kterým dává právo žaloby proti »gosudaru« (hospodáři).

Pskovské zákonodárství vůbec se zvláštní pozorností chrání zájmy »izorníků« proti porušování jich »gosudary« (a naopak), určující úplnou rovnoprávnost vlastníků půdy a sedláků.

Poznamenejme mimochodem, že ve většině států západní a střední Evropy v XIV.—XV. st. nemohlo být ani řeči o rovnoprávnosti velkostatkářské aristokracie se sedláky na půdě pracujícími. Tak v Polsku počínajíc hlavně od košického privilegia krále Ludvíka (r. 1374), nepřetržitě se rozvíjí politická moc a sociální privilegia šlechty a selský stav v XIV.—XVI. st. nejenom nemá žádných politických práv, ale stále více jest omezován ve svých občanských právech a nakonec je ztrácí úplně. Sedláci podléhají patrimoniální jurisdikci vlastníků půdy, zavazují se nésti v jejich prospěch robotu a různé povinnosti a nakonec pozbývají práva volného stěhování, stávajíce se poddanými svých pánů a ztrácejíce právo stěžovati si na jejich bezprávi. V Čechách ještě dříve upadá selský stav v závislost na šlechtě a duchovenstvu. Stejně v Uhrách ve stol. XIII.—XV. (počínajíc »Zlatou bullou« krále Ondřeje II. r. 1222), vidíme vzrůst politické a sociální moci šlechty a s tím zároveň rostoucí závislost selského obyvatelstva na vlastnicích půdy a omezování jeho práv.³⁸⁾

Takovým způsobem zatím co sedlák polský a uherský zároveň s půdou, na které se usadil, čím dále tím více stával se vlastnictvím velkostatkáře, pskovský »izorník« ve stol. XIV.—XV. nejenom nepodléhal jurisdikci svého »gosudara« — vlastníka půdy, ale i soudil se s ním, jako rovnoprávná strana na soudě knížete a »posadníka« na základě psaných pro všechny občany stejných zákonů.

1. lětop. pro rybáře nacházíme ještě výraz »lovcy«; r. 1323 (P. S. R. L., sv. IV., str. 184), 1436 (210), 1459 (218).

³⁷⁾ Psk. Sudn. Gram. stať 103 (96). Podle objasnění M. VI.-Budanova »podsusědník« jest ten, kdo najímá dům neb část usedlosti, nájemník, »sosěd« (malorus.) (Christomatija, seš. 1, str. 168). F. Ustrjalov, »podsusědník« = »nachlěbník« (op. cit., str. 190). Srov. N. Kostomarov, op. cit., str. 32.

³⁸⁾ Srov. K. Kadlec, Dějiny věř. práva ve stř. Evropě, 1921. — Stát polský, § 67, str. 205—206. Stát český, § 58, str. 167—168. Stát uherský, § 77, str. 247.

Ostatně třeba poznamenati, že v novgorodském státě souseedicím se Pskovem, dříve nežli v kterémkoliv jiném ruském knížectví, objevuje se snaha zříditi patrimonijní jurisdikci vlastníků půdy a právnícky porobiti selské třídy («polovniky» »smerdy«).³⁹⁾ Otázka právního a sociálního postavení pskovských »smerdů« není v naší historicko-právní literatuře dosti vyjasněna. Nemáme zde pak možnosti názory o smerdech⁴⁰⁾ v literatuře vyslovené porovnávat i kritisovali.

Pokud jde o »chology«, třídu to četnou v oblastech Velikého Novgorodu, kde se jimi zalidňovaly a exploatovaly velké »votčiny« bojarů — velkostatkářů, tu ve pskovské zemi nesetkáváme se s nimi ve větším množství.⁴¹⁾

Když mluvíme o všeobecném rázu sociálního života Pskova a Novgoroda, poukážeme ještě na jeden podstatný mezi nimi rozdíl. Všeobecně jest znám ohromný rozmach t. zv. »uškujnickví« v Novgorodě, které posilovalo neklidnou a nestálou povahu novgorodského veřejného života a politických poměrů. Tlupy »uškujníků« podnikaly celé výpravy proti sousedním zemím, plenily a loupily ruská města na Volze⁴²⁾ a při vhodné příležitosti — vznikli

³⁹⁾ »Pamjatniki istoriji Vel. Novgoroda«, pod red. S. V. Bachrušina, vyd. N. Kločkova, Moskva 1909. Smlouva V. Novgorodu s vel. knížetem tverským Michajlem Jaroslavičem (1307—8): »a cholopa i polovnika ně suditi tvojim sudijam bez gospodarja...«; »a cholop ili polovnik zaběžit v Těřskuju volost, a těch kňáže vydavati« (str. 23). — Ve smluvní listině litevsk. vel. knížete Kazimíra s Vel. Novgorodem (1440) vel. kníže se zavazuje: »za cholopa, za robu, za dolžnika, za poručnika, za razbojnika i za smerda ně stojati« (ibid., str. 37). — Ve smlouvě Novgorodu s polským králem Kazimírem (1470'1471) poslední přijímá závazek: »a cholop, ili roba, ili smerd, počnět na ospodu vaditi, a tomu ti, čestny korol, věry ně ňať« (ibid., str. 44. Totéž u Jirečka, Svod zákonů slov., 1880, str. 92). Srov. V. O. Ključevskij, op., cit., str. 101. V. Sergejevič, Drevnosti... sv. I., str. 236.

⁴⁰⁾ Psk. -. lětop. 1484—1485 (P. S. R. L., sv. IV., 266). Psk. 2. lětop. 1485—1486 (P. S. R. L., sv. V., str. 42—45). — N. Kostomarov, op. cit., str. 31. J. Běljajev, op. cit., str. 56—57. A. Nikitskij, Očerki..., str. 281 až 283. M. Vl.-Budanov, Obzor..., str. 34—35. V. Ikonnikov, op. cit., str. 754, 764. V. Ključevskij, op. cit., str. 101. V. Sergejevič, Drevnosti..., sv. I., str. 204—207; sv. III., str. 150—151.

⁴¹⁾ V. O. Ključevskij, op. cit., str. 119.

⁴²⁾ Zejména známy jsou pochody novgorodských »uškujníků« r. 1366 a 1375, kdy krutě vydrancovali Kostromu a Nižnij Novgorod (viz P. S. R. L., sv. VIII., str. 13—14, 23—24).

požár anebo za srážky dvou nepřátelských politických stran v Novgorodě — drancovaly a loupily u svých novgorodských spoluobčanů. Uvnitř těsných hranic pskovské oblasti nebylo dosti místa pro rozvinutí násilností bujných uškujnických tlup a pskované také nebyli nakloněni tomu, aby trpěli tento nepořádek, zarážejíce pokusy k tomu směřující v samém zárodku.⁴³⁾

Elementem nepokoje a nesvárů v Novgorodě jsou nejen profesionální a dočasní »uškujníci«, ale i bohatí novgorodští bojaři, proucí se o moc a vliv ve státě a obklopení tlupami nejenom své »čadi«, ale i svých přívrženců z prostředí »volných mužů« — Novgorodců, prodávajících jim na věci své hlasy a — své pěsti.⁴⁴⁾

V Pskově stále vnější nebezpečí a nepřetržitý boj s nepřáteli víry a národnosti, nevelké rozměry oblasti a její »územní jednota a ucelenost«,⁴⁵⁾ neexistence velkého majetku a ostrých třídních rozdílů a antagonismů ve společnosti činili nemožným onen stálý vnitřní politický zápas a sociální nepokoje, které otrásaly novgorodskou společností. Za neexistence silné bojarské třídy s oligarchickými snahami, za přítomnosti majetných středních vrstev městských a selských (kupci čili »gosti«, »mistři«, »žitji ljudi«, »zemci«) a také za existenci svobodného a rovnoprávného s vlastníky půdy stavu selského, ustaluje se mezi jednotlivými třídami obyvatelstva pskovského státu trvalý stav sociální rovnováhy. Třebas ke konci samostatných dějin pskovského státu, ve druhé polovině XV. stol., i zde pozoruje se jakési poměrné zesílení sociálních rozporů a vzrůst vnitřních konfliktů.⁴⁶⁾

Přicházíme nyní k všeobecné charakteristice politického zřízení pskovského státu.

Nejvyšším orgánem politické moci ve Pskově v době jeho samostatné státní existence jest v ě ě e hlavního města — »muži pskoviči« (hospodáři [náčelníci rodin] podle správného mínění J. D. Běljajeva, op. cit. str. 100). Kompetence pskovského věče jest všeobšíhlá. Stará se o všechny záležitosti zahraniční politiky: po-

⁴³⁾ Viz Novgorod. 1. lětop. r. 1314 (P. S. R. L., sv. III. a zvl. vyd.).

⁴⁴⁾ Viz na př. popis vnitřního boje v Novgorodě r. 1471, v t. zv. »Voskresensk. lětop.« (P. S. R. L., sv. VIII., str. 161).

⁴⁵⁾ Podle slov V. Ključevského, op. cit., str. 118.

⁴⁶⁾ Na to ukazují mezi jiným, nepokoje r. 1484—1486.

silá posly do cizích států,⁴⁷⁾ po jich návratu vyslýchá jejich zprávy⁴⁸⁾ a rozhoduje se pro to či ono na základě vyslechnutých zpráv, uzavírá prostřednictvím svých zplnomocněnců smlouvy s cizími státy.⁴⁹⁾ Věče řídí všechny záležitosti týkající se státní obrany: podle vůle věče budují se nové »prigorody« ve pskovské zemi a obnovují se staré, zničené nepřátelským útokem nebo požárem;⁵⁰⁾ věče vydává nařízení o stavbě pskovských opevnění,⁵¹⁾ o organizaci pskovských vojenských sil, o výpravách proti nepřátelským státům a dokonce někdy přímo jmenuje vojevody pro jednotlivé oddíly pskovského vojska.⁵²⁾ V oboru vnitřního státního života věci náleží právo vydávati zákony⁵³⁾ a souditi v politických a vůbec mimořádných případech (soud nad provinivšími se posadniky, případy zrady, svatokrádeže, čarodějství atd.).⁵⁴⁾ Věče

47) Napočítali jsme v letopisech asi 80 míst o vyslání pskovských poselů do sousedních států. Pokládáme za zbytečné uváděti přesné poukazy, neb zprávy ty — pro XV. století — jsou na každé stránce pskovského letopisu.

48) V letopisech se stále setkáváme se zprávami o tom, že vrátivši se pskovští poslové (někdy zvaní »goncy«) nebo poslaní do Pskova cizí poslové na věci »praviša«, nebo »pověstvovaša«, nebo »povědaša«, nebo »poslovaša posolstvo«, nebo »skazaša otvět«: Psk. 1. lětop. 1456 (P. S. R. L., sv. IV., str. 216), 1463 (222, 225), 1464 (226, 228), 1470 (233, 234), 1471 (236, 237, 239), 1472 (243), 1477 (255, 256), 1478 (257), 1480 (263), 1482 (266), 1485 (266), 1486 (267), 1498 (270), 1499 (271, 272), 1501 (273, 274), 1510 (283, 285).— Psk. 2. lětop. r. 1485 (P. S. R. L., sv. V., str. 43), 1486 (str. 45—46).

49) Psk. 1. lětop. r. 1327 (P. S. R. L., sv. IV., str. 186), 1341 (str. 188), 1369 (193), 1391 (194), 1392 (194), 1397 (195), 1409 (200), 1410 (201), 1418 (202), 1426 (204), 1428 (205), 1434 (208), 1444 (212), 1449 (213), 1463 (225), 1465 (229), 1474 (248, 249), 1482 (266), Psk. 2. lětop. 1432 (P. S. R. L., sv. V. str. 27), 1447 (str. 30).

50) Poukazy viz výše.

51) Psk. 1. lětop. r. 1309 (P. S. R. L., IV., str. 184), 1337 (186), 1375 (193), 1393 (194), 1397 (195), 1399 (195), 1400 (195), 1401 (195), 1404 (196), 1432 (206), 1453 (215), 1458 (str. 218; Pskované »poveleniem svojim...«), 1462 (222), 1465 (229), 1469 (233), 1471 (240). — Psk. 2. lětop. r. 1401 (P. S. R. L., sv. V., str. 18), 1417 (22), 1465 (35).

52) Psk. 1. lětop. r. 1341 (P. S. R. L., sv. V., str. 187), 1343 (189), 1441 (211), 1456 (216), 1463 (222—224), 1471 (240), 1478 (257—259), 1480 (262—263), 1495 (269), 1500 (272).

53) Pskovsk. Sudn. Gram., předmluva a stať 108 (101).

54) Psk. 1. lětop. r. 1458 (P. S. R. L., IV., str. 217), 1469 (233),

řídí také záležitosti běžné správy. Především povolává (a »přijímá«) knížete⁵⁵⁾ (v XV. st. obvykle prostřednictvím svých poslů »isprašivajet« (vyprošuje si) knížete-náměstka u velkého knížete moskevského)⁵⁶⁾ a zřiká se ho nebo ho vyhání, když se stane Pskovanům »něljub« (nemilým).⁵⁷⁾ Paralelně s orgány knížecí administrativy, věce má vlastní bezprostředně sobě (a posadnikovi) podřízené administrativní orgány; jsou to »gorodskije džjaki«,⁵⁸⁾ »pskovskije podvojskije«,⁵⁹⁾ »pristavy«,⁶⁰⁾ »podverniki«⁶¹⁾ na soudě.

Ve správě prigorodů, kromě knížecích náměstků⁶²⁾ vidíme »posadniky«⁶³⁾ jmenované pskovským věčem (nebo volené obyvateli prigorodů). V oblasti hospodářské věče provádí reformy peněžního systému,⁶⁴⁾ dohlíží nad správností státní obilní míry (»zob-

1477 (254), 1483 (266), 1484 (266), 1496 (270), 1509 (282) Psk. 2. lětop. r. 1411 (P. S. R. L., V., str. 22), 1485 (43—44). Podle všeho podléhaly věčovému soudu vůbec ty zločiny, na které se ukládal trest smrti (srov. Psk. Sudn. Gram., stať 7 (14)).

⁵⁵⁾ Psk. 1. lětop. r. 1266 (P. S. R. L., sv. IV., str. 180), 1327 (185, 186), 1341 (188), 1377 (193), 1408 (199), 1434 (208), 1439 (211), 1443 (212), 1448 (213), 1455—1456 (216—217), 1463 (224), 1489 (268), 1501 (207). — Psk. 2. lětop. r. 1323 (P. S. R. L., sv. V., str. 11), 1415 (22), 1422 (24), 1461 (33).

⁵⁶⁾ Psk. 1. lětop. r. 1399 (P. S. R. L., IV., 195), 1407 (198), 1410 (201), 1412 (201), 1429 (205), 1436 (210), 1460 (219—220), 1463 (222 až 223), 1467 (231), 1472—1473 (244—246), 1478 (257—258). — Psk. 2. lětop. r. 1417 (sv. V. str. 22), 1421 (23), 1424 (24).

⁵⁷⁾ Psk. 1. lětop. r. 1348 (P. S. R. L., IV., 190), 1407 (198), 1439 (211), 1462 (222), 1477 (253). — Psk. 2. lětop. r. 1411 (sv. V., str. 22), 1417 (22), 1463 (34).

⁵⁸⁾ Pskovsk. Sudn. Gram., stať 79 (6).

⁵⁹⁾ Ibid., stať 64 (68), 81 (8). O podvojských činí se zmínka v Psk. 1. lětop.: r. 1471 (P. S. R. L., sv. IV., str. 239), 1472 (243).

⁶⁰⁾ Psk. Sudn. Gram., stať 37 (42), 57 (62), 64 (68).

⁶¹⁾ Ibid., stať 59 (63).

⁶²⁾ O prigorodských knížecích náměstcích: Psk. Sudn. Gram., stať 5 (11). Psk. 1. lětop.: 1467 (P. S. R. L., sv. IV., str. 231), 1475 (250), 1476 (251—253), 1477 (253—255), 1510 (283). — Psk. 2. lětop. 1486 (sv. V. str. 45).

⁶³⁾ O prigorodských posadnicích: Psk. Sudn. Gram., stať 77 (5). Psk. 1. lětop. r. 1341 (P. S. R. L., IV., str. 187), r. 1426 (str. 204). Psk. 2. lětop. r. 1480 (sv. V., str. 39). Srov. Psk. 1. lětop. r. 1468 (sv. IV., str. 231).

⁶⁴⁾ Psk. 1. lětop. r. 1409 (P. S. R. L., sv. IV., str. 200), 1420 (203).

nica«),⁶⁵) stará se o blahobyt a dobré zařízení města, řídí stavbu mostů přes řeky, dláždění tržního náměstí (»torg« neb »torgovišče«)⁶⁶) atd.

V roce 1422 věče zakazuje vývoz obilí za hranice pskovské oblasti z důvodů nebezpečného pro nezamožné obyvatelstvo stoupání cen na místním trhu, vyvolaného hromadným nákupem obilí cizozemci, (kteří přijeli z míst postižených neúrodou) a vydává nařízení o vypovídání přijíždějících cizinců za hranice.⁶⁷)

Slovem, veškera nejvyšší moc vojenská, zákonodárná, soudní a administrativní soustřeďuje se v rukách pskovského věče. Nespokojující se plností moci v záležitostech světského obyvatelstva pskovské věče zasahovalo mocně i do poměrů církevních. Podle vůle věče budovaly se často ve Pskově chrámy,⁶⁸) s jeho souhlasem zřizovaly se nové »sobory« pskovského duchovenstva,⁶⁹) a dále přisvojovalo si paralelně s mocí novgorodského arcibiskupa a jeho náměstka, řízení církevního života, soud a dohled nad duchovenstvem vměšujíc se bezprostředně dokonce i do vnitřní církevní správy.⁷⁰) Moc knížete v Pskově má jasně vyhraněnou povahu služebnou.⁷¹) Kníže, povolávaný a vyháněný věčem, před nastou-

Psk. 2. lětop. 1409 (P. S. R. L., sv. V., str. 21), 1424 (24). Novgor. 1. lětop. r. 1424 (P. S. R. L., sv. III.; zvl. vyd. r. 1888, str. 412).

⁶⁵) Psk. 1. lětop. 1458 (sv. IV., str. 217).

⁶⁶) Psk. 1. lětop. r. 1412 (sv. IV., str. 201), 1418 (202), 1429 (205), 1435 (209), 1463 (224). Psk. 2. lětop. r. 1456 (P. S. R. L., sv. V., str. 32), 1463 (34), 1485 (3).

⁶⁷) Psk. 2. lětop. r. 1422 (P. S. R. L., sv. V., str. 24).

⁶⁸) Psk. 1. lětop. r. 1352 (sv. IV., str. 191), 1364—1365 (192), 1442 (212), 1466 (230). Psk. 2. lětop. r. 1420 (sv. V., str. 23).

⁶⁹) Psk. 1. lětop. r. 1462 (sv. IV., str. 221), 1472 (243), Psk. 2. lětop. r. 1417 (sv. V., str. 22), 1471 (36).

⁷⁰) Psk. 1. lětop. r. 1411 (sv. IV., str. 201), 1435 (209), 1469 (232), 1471 (238), 1494 (268), 1500 (272). Psk. 2. lětop. r. 1468 (sv. V., str. 35), 1486 (45).

⁷¹) I. D. Běljajev, op. cit., str. 175. A. I. Nikitskij, Očerki..., str. 120. V. O. Ključevskij, op. cit. str. 118. Srov. Psk. 1. lětop. r. 1397. »poslaša Pskoviči knjazja Grigorja Ostafjeviča« a posadniki do Novgorodu k uzavření míru (P. S. R. L., sv. IV., str. 195). Ke konci XIV. a začátkem XV. stol. v Pskově byla současně dva knížata. Psk. 1. lětop. r. 1397 (sv. IV., str. 194), 1402 (195), 1404 (196). V 1. polov. XIV. st. vidíme zvláštního knížete v Izborsku. Psk. 1. lětop. r. 1323 (sv. IV., str. 184), 1343 (89).

pením vlády jest povinen přísahati Pskovanům »na vsěj pskovskoj pošlině«, nebo »na vsěch pskovskich pošlinach i starinach« (kníže Jaroslav Vasiljevič přísahal r. 1473 »na pošlinnych gramotach« a také kníže Simeon Romanovič r. 1489 »krest celoval (t. j. přísahal) na věci po pošlinnoj gramotě«), t. j. zavazoval se po dobu své vlády neporušeně dodržovati pskovské zákony a obyčeje. Potom Pskované se své strany přísahali novému knížeti a dávali mu »vsju kňazaju pošlinu« t. j. souhrn vládních práv a důchodů spojených s hodností knížecí (tak o přibyvším do Pskova r. 1478 knížeti Vasilu Vasiljeviči praví letopis, že »sědě na stolu na vsěch svojich obrocěch i na sudu.«)⁷²⁾

V XV. stol. Pskov obyčejně vyprošuje si knížete u velikého knížete moskevského⁷³⁾ a kníže pskovský obyčejně zove se náměstkem moskevského velikého knížete.⁷⁴⁾ Od r. 1443 nová pskovská knížata začínají přísahati nejen Pskovu, ale také velikému knížeti moskevskému, nicméně jich služebný význam uvnitř pskovského státu (alespoň právnicky) trvá až do konce pskovské státní samostatnosti (t. j. do převratu r. 1510).

Pskovský kníže byl zároveň s posadniky vůdcem pskovských vojenských sil.⁷⁶⁾ Byl také soudcem a administrátorem, při tom však své soudní funkce vykonával zároveň s posadnikem zvoleným od věče,⁷⁷⁾ čemuž odpovídala také dvojitost podřízených soudních orgánů (viz výše). Stejná dvojitost správy knížecí a věčové existovala i v administrativě prigorodů (viz výše). Vůbec ve svých podnicích vojensky-diplomatických, soudních a administrativních pskovský kníže obyčejně jest jen vykonavatelem věčových naří-

⁷²⁾ Psk. 1. lětop. r. 1448 (P. S. R. L., sv. IV., str. 213), 1456 (217), 1460 (220), 1463 (224), 1467 (231), 1472 (243), 1473 (246), 1478 (258, 261), 1489 (268).

⁷³⁾ Poukazy viz výše.

⁷⁴⁾ Psk. 1. lětop. r. 1401 (P. S. R. L., sv. IV., str. 195), r. 1410 (str. 201: kníže Aleksandr Fedorovič Rostovskij »prijechal vo Pskov na kňazenie i z r u k i velikogo kňazja Vasilija Dmitrieviča«), 1443 (212), 1460 (220), 1461 (221), 1463 (224), 1464 (227—228), 1472 (243, 244), 1473 (246), 1478 (256, 257), 1489 (268), 1496 (270), 1509 (282), 1510 (283). Psk. 2. lětop. r. 1477. (sv. V., str. 37).

⁷⁵⁾ Psk. 1. lětop. r. 1443 (P. S. R. L., sv. IV., str. 212).

⁷⁶⁾ Zbytečno uváděti přesné poukazy. Podle všeobecného pravidla, kníže je vůdcem na všech pochodech pskovského vojska.

⁷⁷⁾ Psk. Sudn. Gram., stař 1, 3, 4, 6 (13), 20 (26), 61 (65), 83 (10).

zení a vykonává tato nařízení za stálého a závazného spolupůsobení věcem zvoleného t. zv. »stěpen nago« (úřadujícího) posadníka, aneb celé skupiny t. zv. »starých« posadníků.

O vojenské, diplomatické nebo administrativní činnosti pskovského posadníka máme zprávy téměř na každé stránce pskovského letopisu. Ve XIV. stol. vidíme obyčejně jednoho posadníka, v XV. pak století nezřídka jmenují se dva »stěpenní posadníci«⁷⁸⁾ a celá skupina »starých posadníků« nebo prostě »posadníků«. Tito představují v Pskově velmi činné a vlivné vládní kolegium, jehož význam zřejmě vzrůstá ve stol. XV., kdy setkáváme se stále se skupinou starých posadníků v úloze pomocníků a rádců knížete a národa,⁷⁹⁾ vůdců vojenských oddílů,⁸⁰⁾ v úloze posílů vypravovaných za hranice s diplomatickými příkazy, zástupců Pskova při uzavírání smluv s ostatními státy,⁸¹⁾ v úloze budovatelů pskovských prigorodů a pevnostních staveb samého Pskova.⁸²⁾ Pskovská Sudná Gramota (stať 108 [101]) přiznává kolegiu posadníků význam přípravné instance věci při tvoření nových zákonů. Na tomto podkladě V. O. Ključevskij uznává pskovskou vládní radu za jeden z orgánů moci zákonodárné a nazývá vůbec pskovské politické zřízení »zmírněnou, uskrovněnou aristokracií.«⁸³⁾ Avšak s takovouto charakteristikou pskovského politického zřízení jest těžko souhlasit. Kolegium posadníků poskytuje se jen právo »podati na věci pánu Pskovu zprávu« o nutnosti doplniti sborník zákonů a rozhodující slovo pak patří vždy pskovskému věči.

⁷⁸⁾ Psk. 1. létop. r. 1465 (P. S. R. L., sv. IV., str. 229), 1468 (231), 1469 (232), 1495 (269).

⁷⁹⁾ Psk. 1. létop. r. 1441 (sv. IV., str. 211), 1445 (212), 1450 (214), 1453 (215), 1459 (218), 1460 (219, 220), 1463 (224—226), 1466 (230), 1467 (231), 1471 (237—238), 1473 (245—246), 1476 (252), 1481 (265), 1499 (271), 1500 (272). — Psk. 2. létop. r. 1420 (sv. V., str. 23), 1442 (30), 1486 (45).

⁸⁰⁾ Psk. 1. létop. r. 1407 (sv. V., str. 199), 1456 (216), 1460 (219), 1463 (223), 1471 (240), 1478 (259), 1496 (207), 1501 (273). — Psk. 2. létop. r. 1480 (V., str. 39).

⁸¹⁾ Psk. 1. létop. r. 1410 (P. S. R. L., sv. IV., str. 201), 1432 (str. 206), 1434 (207), 1435 (209), 1460 (218), 1464 (226), 1466 (230), 1471 (235), 1473 (247), 1474 (249, 250), 1476 (251), 1480 (262), 1485 (266), 1486 (267), 1499 (271), 1510 (284). Psk. 2. létop. r. 1485 (sv. V., str. 43 až 44), 1486 (45).

⁸²⁾ Psk. 1. létop. r. 1431 (sv. IV., str. 206), 1441 (211), 1476 (252). Psk. 2. létop. r. 1417 (sv. V., str. 22).

⁸³⁾ V. O. Ključevskij, op. cit., str. 123.

S. M. Solovjev praví o pskovské správě: »Kníže-náměstek, posadníci a věče představují v Pskově tři nerozlučné instituce, k nimž v záležitostech vnitřních i zahraničních bylo se třeba obracetí a které rozhodovaly tyto záležitosti po společné úradě.«⁸⁴⁾

Obyčejná formule, vypočítávající orgány pskovské vládní moci (v XV. stol. — »kněz, posadníci i (vsi) Pskoviči.«⁸⁵⁾ nebo »kněz, posadníci i ves' Pskov«⁸⁶⁾ (t. j. kníže, posadníci a celý Pskov) — ukazuje na onu kombinaci elementu monarchického, aristokratického a demokratického v pskovské vládě, již uskutečniti snažily se i jiné státy, zejména Novgorod, avšak s daleko menším úspěchem, než jakého dosáhl Pskov. Ostatně pořad, který ve zmíněné formuli zauímají tři elementy pskovské vlády přímo odporuje jejich skutečné váze a významu ve vládní soustavě. Naposled jmenovaní »vsi Pskoviči« (všichni Pskované) jsou ve skutečnosti elementem panujícím nad ostatními dvěma, a proto můžeme Pskov spolu s J. D. Běljajevem⁸⁷⁾ nazvatí »demokratickou republikou«, poukazu- jíce naň jako na příklad demokracie, která nezvrhla se v ochlokratii, kdežto v novgorodské demokracii pozorujeme tendenci směřující k současnému rozvoji dvou t. zv. »živých forem« státního zřízení, totiž oligarchie několika bojarů na jedné straně, a ochlokratie bujné luzy na druhé.

Podejme nyní všeobecnou a stručnou charakteristiku pskovského práva, pokud se odrazilo v znamenité památce pskovského věčového zákonodárství, v t. zv. Pskovské Sudné Gramotě.⁸⁸⁾

Prameny psaného práva v Pskově jsou, podle předmluvy Psk. Sudn. Gram., s jedné strany knížecí listiny, s druhé »pri-

⁸⁴⁾ S. M. Solovjev, *Istorija Rossii*, kn. I. (vyd. »Obščestv. Polza«), sv. III., str. 1523.

⁸⁵⁾ Psk. 1. lětop. r. 1459 (P. S. R. L., sv. IV., str. 218), 1481 (265), 1498 (270), 1499 (271). — Psk. 2. lětop. r. 1480 (sv. V., str. 39).

⁸⁶⁾ Psk. 1. lětop. r. 1463 (sv. IV., str. 225), 1464 (227), 1471 (237), 1474 (249), 1476 (252), 1496 (270), 1499 (271), 1500 (272). Psk. 2. lětop. r. 1442 (sv. V., str. 30). — Někdy po posadnicích zvlášť bývají jmenováni bojaři. Psk. 1. lětop. r. 1459 (sv. IV., str. 218), 1460 (218).

⁸⁷⁾ I. Běljajev, op. cit., str. 116, str. 222.

⁸⁸⁾ Statě Pskovské Sudné Gramoty cituji podle vydání M. Vl. Budanova, *Christomatija po istorii russk. prava*, seš. 1., vyd. 4., 1889, str. 132—174, a H. Jirečka, *Svod zákonů slovanských*, 1880, str. 49—68.

piski pskovskich pošlin,« t. j. zápisy obyčejového práva pskovské země. Ustanovení obyčejového práva a knížecích listin stávají se psaným zákonem státu usnesením pskovského věče (»všem Pskovom na věče«) po požehnání uděleném od duchovenstva. Jedna z posledních statí Psk. Sudn. Gramoty (108 [101]) ustanovuje všeobecný postup zákonodárné činnosti pro budoucí časy: jestliže se ukáže, že na nějaký případ není ve sbírce zákonů ustanovení, tu posadníci mají povinnost podatí o tom zprávu pskovskému věči, podle jehož rozhodnutí, toto ustanovení bude vepsáno v Sudnou Gramotu; ta pak ustanovení Sudné Gramoty, která Pskovu budou »ně ljuby« (nemila), mají býti vyloučena ze sbírky zákonů.

Celá řada statí Psk. Sudn. Gram. obsahuje ustanovení týkající se záruk spravedlivého výkonu soudní moci, majíc na zřeteli ochranu osobních a majetkových práv občanů proti přehmatům a libovůli orgánů soudních a správních. Stať 3. předpisuje novému posadníkovi před nastoupením úřadu »krest čelovati na tom, čo jemu sudif právo, po krestnomu čelovaniju, a gorodskimi kunami ně korystovatisja, a sudom ně mstitisja ni na kogo-ž, a sudom ně otčitis', a pravago ně pogubiti, a vinovatago ně žalovati; a bez ispravy čelověka ně pogubiti, ni na sudu, na věči.«

Následující 4. stať stanoví: »A kňaz i posadnik na věče sudu ně suďut; suditi jim u kňazja na sěněch, vziraa v pravdu, po krestnomu čelovaniju... A tajnych posulov ně imati ni kňazju, ni posadniku.«

V uvedených třech státech Pskovské Sudné Gramoty nalézáme tudíž především zcela přesnou a jasnou definici zákonodárných práv národního shromáždění. Dále orgány státní moci nemohou »pogubif čelověka« »bez ispravy,« t. j. bez ustanoveného soudního vyšetřování a dokázání jeho viny a nakonec souditi Pskovana třeba »vziraa v pravdu« t. j. na základě ustanovení psaného zákona.

Všeobecné definice principu rovnosti všech občanů před zákonem, který formulován jest v Novgorod. Sudn. Gramotě, předpisující biskupskému soudu »suditi všech rovno, kak bojarina, tak i žitjega, tak i molodčego čelověka,⁸⁹⁾ v Pskovské Sudn. Gramotě nenacházíme, nicméně studující o b s a h jejich ustanovení,

⁸⁹⁾ M. VI. - Budanov, Christomatija... seš. 1., vyd. 4., str. 185. — H. Jireček, Svod... str. 80.

vidíme, že ve skutečnosti důsledně provádí princip rovnosti všech občanů před zákonem, stavíc osoby nižších sociálních tříd — »izorniky« a »najmity« — pokud jde o soudní ochranu jejich práv — na roveň s jich »gosudary« — majiteli půdy a zaměstnavateli.⁹⁰⁾

Neomezujíc se výše uvedenými všeobecnými ustanoveními, Psk. Sudn. Gram. obsahuje celou řadu zvláštních zákonných ustanovení majících za cíl zajištění spravedlivého výkonu moci soudní. Přisahati »na tom, čto jim suditi pravo«, mění se v povinnost všech hodnostářů a úředníků pověřených ve větší či menší míře soudními funkcemi: knížecích náměstků, jedoucích do prigorodů,⁹¹⁾ pskovských soudců,⁹²⁾ posadníků a starostů v prigorodech,⁹³⁾ stejně jako i nižších soudně-policejních orgánů.⁹⁴⁾

Pro vyšetřování sporů pozemkových zároveň se »sotskými« přijíždí k mezi »knížecí člověk« (»kňazoj člověk«), jemuž také předchozí složení přísahy⁹⁵⁾ stává se povinností.

Zákon snaží se důsledně provést soudní spolupráci orgánů dvou mocí — knížecí a věčové, zřejmě s cílem jich vzájemné kontroly. Ve vyšetřování pozemkových sporů spočívajících na písemných dokumentech účastní se »d'jak kňazoj« (knížecí písař) a »d'jak gorodskoj.«⁹⁶⁾

»Pristava« možno si vyžádati buď od knížete nebo posadníka.⁹⁷⁾ Pro obeslání svědků a pro vykonání soudních ustanovení (»na pristavnoje i na ssylku«) zákon předpisuje »kňazim ljuďam jezdit so pskovskimi podvojskimi po polovinam.«⁹⁸⁾ Stať 59 (63) předpisuje »podvernikům« býti na soudě »ot kňazja člověku a ot Pskova člověku že«.

V obavě, aby autorita osob zaujímajících vysoká vládní postavení nepůsobila nátlak na soudcovské svědomí, zákon zakazuje

⁹⁰⁾ Stať 39 (44), 41 (46), 42 (47), 44 (49), 51 (56), 76 (77), 84—87 (78—81).

⁹¹⁾ Stať 5 (11).

⁹²⁾ Stať 77 (5).

⁹³⁾ Stať 77 (5).

⁹⁴⁾ Stať 59 (63).

⁹⁵⁾ Stať 78 (6).

⁹⁶⁾ Stať 79 (6).

⁹⁷⁾ Stať 57 (62), 76 (77).

⁹⁸⁾ Stať 81 (8).

posadniku (a potom »i vsjakomu vlastělju«) vésti na soudech za jiné spor — »oproč svojego orudija.«⁹⁹⁾

Normálními orgány soudními ve Pskově jsou kníže a posadník¹⁰⁰⁾ se systémem podřízených jim nižších soudně-administrativních orgánů, do kteréhož systému patří: náměstkové¹⁰¹⁾ a posadníci¹⁰²⁾ v prigorodech; starostové,¹⁰³⁾ »sotskije«,¹⁰⁴⁾ soudcové,¹⁰⁵⁾ dále — džakové,¹⁰⁶⁾ »piscy«,¹⁰⁷⁾ »pristavy«,¹⁰⁸⁾ »podvojskije«,¹⁰⁹⁾ »dvorjaně«,¹¹⁰⁾ »podverniki«,¹¹¹⁾ — při tom od nejvyšších orgánů až do nejnižších úředníků proveden jest princip dvojitosti soudní moci — moci knížecí a věčové.¹¹²⁾

O soudě samého věče Pskovská Sudn. Gramota neobsahuje určitých ustanovení a dokonce, podle mínění některých učenců, zakazuje tento soud,¹¹³⁾ ale ve skutečnosti, jak jsme výše ukázali,

⁹⁹⁾ Stať 68 (72), 69 (72).

¹⁰⁰⁾ Stať 1, 3, 4, 6 (13), 20 (26), 52 (57), 61 (65), 83 (10), 96 (90), 97 (90), 109 (102).

¹⁰¹⁾ Stať 5 (11).

¹⁰²⁾ Stať 77 (5). Poukazy na letopisné texty o prigorodských náměstcích a posadnicích viz výše.

¹⁰³⁾ Stať 34 (39); 77 (5) — »starosty prigorodskije«; 76 (77) — »starosty gubskije«; zmínka o »starostech gubských« děje se v Psk. 1. letop. pod r. 1477 (P. S. R. L., sv. IV., str. 255).

¹⁰⁴⁾ Psk. Sudn. Gram., stať 12 (17), 78 (6). O »sotskich« zmiňuje se Psk. 1. letop. r. 1435 (P. S. R. L., sv. IV., str. 209), 1461 (220), 1463 (222), 1464 (226), 1471 (236), 1472 (243), 1474 (247), 1477 (255), 1510 (285).

¹⁰⁵⁾ Psk. Sudn. Gr. stať 77 (5), 109 (102). O soudcích zmiňuje se Psk. 1. letop. r. 1444 (sv. IV., str. 212), 1445 (212), 1461 (220), 1463 (225, 226), 1472 (243), 1501 (273). — Dlužno poznamenati, že »sotskich« a soudců bylo v Pskově užíváno též k vojenské a diplomatické službě (zároveň s posadniki).

¹⁰⁶⁾ P. S. Gr., stať 79 (6).

¹⁰⁷⁾ Stať 50 (55), 82 (9), 83 (10).

¹⁰⁸⁾ Stať 57 (62), 64—67 (68—71), 76 (77), 80 (7), 84 (78).

¹⁰⁹⁾ Stať 49 (54), 64 (68), 81 (8). O »podvojskich« zmiňuje se Psk. 1. letop. r. 1471 (sv. IV., 239). 1472 (243).

¹¹⁰⁾ Stať 66 (70).

¹¹¹⁾ Stať 58 (63), 59 (63).

¹¹²⁾ Srovn. F. Ustrjalov, Izslědovanije Psk. Sudn. Gram., 1855, str. 73, 83—84. I. Engelman, Graždanskije zákony Psk. Sudn. Gr., 1855, str. 102.

¹¹³⁾ P. S. Gr., stať 4. M. VI.-Budanov vykládá tuto stať takto:

ve vyšetřování důležitějších zločinů a v souzení vyšších hodnostářů (posadníků) věci vystupuje samo jako soudní instance. Osoby, které patřily ke stavu duchovnímu, podléhaly soudu náměstka novgorodského arcibiskupa.¹¹⁴⁾ V případě sporu duchovní osoby se světskou, soudil je »obščij sud«, sestavený z představitelů církevní i světské soudní moci.¹¹⁵⁾

Konečně přestupky spáchané na hostinách, podléhaly soudu t. zv. »bratčin«.¹¹⁶⁾

Trestem za přestupky ve většině případů byly peněžní pokuty ve prospěch utrpěvšího, nebo jeho příbuzných (»golovščina«¹¹⁷⁾ v případě vraždy) a peněžitá pokuta (»kňazaža prodaža«) ve prospěch soudní moci.¹¹⁸⁾

Za nejtěžší provinění: zradu (»perevět«), zhářství, kradení koní, krádež v Kromu, t. j. v pskovském kremlu,¹¹⁹⁾ stejně jako za třetí krádež vůbec, pskovský zákon ustanovuje trest smrti.¹²⁰⁾

Mezi různými způsoby soudních důkazů Pskovská Sudn. Gramota dává přednost přísaze (»rota«, »pravda«, »cělovanie«),¹²¹⁾

»Tím se rozumí ne odstranění knížete a posadníka z věcového soudu, nýbrž úplné zrušení věcového soudu.« (Christomatija... seš. I., str. 133). — Naproti tomu V. O. Ključevskij přiznává (nám se zdá správně) věci právo souditi »ve věcech mimořádných a politických« (Kurs... č. II., str. 118).

¹¹⁴⁾ Psk. Sudn. Gr., stať 2, 109 (102).

¹¹⁵⁾ Stať 109 (102).

¹¹⁶⁾ P. S. Gr., stať 113 (106). Bratčina jest »společnost hodujících v skladčinu«, podle M. V.-Budanova (Christomatija... I., str. 173.) — »Bratčiny nebyly nic jiného nežli společenské hody« (F. Ustrjalov, op. cit., str. 88). — »Soudní moc bratčiny omezovala se pravděpodobně na spory z osobních urážek. Těžší přestupky sotva patřily před její soud.« (Vl.-Budanov, ibid. str. 173). F. Ustrjalov míní: »Rozsudek soudu bratčiny třeba pokládati za konečný, jakmile spor před ním začal, jeho užití však nebylo závazno pro členy bratčiny« (op. cit. str. 90).

¹¹⁷⁾ Psk. Sudn. Gram., stať 26 (31), 96 (60), 98 (91).

¹¹⁸⁾ Stať 1, 27 (32), 37 (42), 52 (57), 80 (7), 96 (90), 111 (104), 120 (113).

¹¹⁹⁾ F. Ustrjalov překládá výraz: »kromskij tať« — pokojový zloděj (op. cit. str. 174). I. Engelman pod výrazem »taťba kromskaja« rozumí »krádež státních (městských) věcí přechovávaných v Kromu« (op. cit., str. 73). N. Murzakěvič a M. Vl.-Budanov překládají »kromskij« = chramskij = církevní zloděj (Vl.-Budanov, Christomatija, I., str. 134).

¹²⁰⁾ Psk. Sudn. Gr., stať 7 (14), 8 (14).

¹²¹⁾ Stať 13 (18), 17 (23), 18 (24), 20 (26), 28 (33), 29 (34), 34

připouštějíc kromě toho jako soudní důkazy písemné dokumenty (»gramoty«, »zapisi«, »doski«, »rjadnicy«, »rukopisanija« a j.)¹²²) svědectví »susěděj« neb »storonnich ljuděj«,¹²³) žaloby »v zaklič«,¹²⁴) »poslušestvo«¹²⁵) a »pce« neboli soudní souboj.¹²⁶)

Historikové správně shledávají v rozsáhlém užití přísahy před jinými způsoby soudních důkazů v pskovském procesu — »důvěru zákona k svědomí stran«.¹²⁷)

O všeobecném duchu a povaze Psk. Sudn. Gramoty V. O. Ključevskij správně praví: »V jejích ustanoveních týkajících se majetkových a obligačních poměrů, projevuje se vycítění pravdy, snaha zříditi rovnováhu mezi zápasícími soukromými zájmy a zbudovati na ní pořádek hájený nejen zákony, ale i mravy.«¹²⁸)

Církevní poměry pskovského státu, vzhledem k jich složitosti a vzhledem k bohatosti materiálu k nim se vztahujícího, vyžadovaly by zvláštní studie a proto musíme se zříci jich výkladu v tomto krátkém nástínu.

II.

Přecházějíc nyní k přehledu vnějších poměrů pskovského státu, zastavíme se především u poměrů Pskova k jeho »staršímu bratru« — Velikému Novgorodu, jehož původně Pskov byl prigorodem.

(39), 35 (40), 41 (46), 46 (51), 47 (52), 54 (59), 56 (61), 91 (85), 92 (86), 94 (88), 95 (89), 99 (92), 101 (94), 102 (95), 105—107 (98—100), 110 (103), 116 (109), 117 (110).

¹²²) Stať 10 (16), 12—14 (17—20), 19 (25), 28—32 (33—38), 36 (41), 38 (43), 61 (65), 62 (66), 72 (74), 73 (75), 75 (76), 79 (6), 85 (79), 88 (82), 89 (83), 92—94 (86—88), 100 (93), 103 (96), 104 (97), 106 (99), 107 (100).

¹²³) Stať 9 (15), 27 (32), 34 (39), 51 (56), 55—57 (60—62), 76 (77), 84 (78), 87 (81).

¹²⁴) Stať 39 (44), 44 (49), »zaklič« jest »vyhlášení na trhu«, podle Vl.-Budanovan (Christ... I., 148); — »ústní ohlášení na náměstí«, F. Ustrjalov, op. cit., str. 187. — I. Engelman (op. cit., str. 58) vidí v žalobách »v zaklič« »zbytek nejstaršího soudu občiny«....

¹²⁵) Stať 20—24 (26—29), 27 (32), 117 (110).

¹²⁶) Stať 10 (16), 11 (16), 13 (18), 17 (23), 18 (24), 20 (26), 21 (27), 36 (41), 37 (42), 92 (86), 101 (94), 107 (100), 117 (110), 119 (112).

¹²⁷) V. O. Ključevskij, Kurs, č. II., str. 121.

¹²⁸) Ibid.

Dějepisci, zejména A. J. Nikitskij,¹²⁹⁾ správně zdůrazňují vliv vnějších poměrů na rozvoj státní samostatnosti Pskova. Ohrožován jsa stálým německým nebezpečím a nenacházeje dostatečně pomoci a podpory u Novgorodců, Pskov obrací se o pomoc do Litvy a povolává nezávisle na Novgorodu na svůj trůn knížata litevská. Významnou roli v rozvoji samostatného pskovského státního zřízení sehrála dlouhá vláda litevského knížete Dovmonta (1265 až 1299) v Pskově, jehož J. D. Běljajev nazývá »hlavním zakladatelem pskovské nezávislosti a samostatnosti«. ¹³⁰⁾

Avšak ještě po smrti Dovmonta Pskov nezbavoval se poměru své poloviční závislosti na Novgorodu.¹³¹⁾ Formální konec tomuto poměru klade smlouva bolotovská z r. 1347. Když Novgorodané povolavše Pskovany na pomoc proti švédskému králi Magnusovi, který s vojskem vpadl na území novgorodské, »daša žalovanie gorodu Pskovu: posadnikam novgorodskim vo Pskově ni sěděti, ni suditi a ot vладыki suditi jich bratu Pskovitinu,¹³²⁾ a iz Novagoroda jich ně pozývati ni dvorjany ni podvojskimi, ni Sofijany,¹³³⁾ ni izvětniki, ni biřiči, no nazvaša bratom molodšim Novgorodu Pskov.«¹³⁴⁾

Tak v polovině XIV. st. poměry p o d d a n s k é mezi Novgorodem a Pskovem formálně změnily se v poměry »b r a t r s k é«.

Třeba nicméně poznamenati, že jejich »bratrství« ukázalo se velmi a velmi málo přátelským. V pskovských letopisech čteme stále hořké žaloby na to, že Novgorodané »ně pomogoša« Pskovanům v těžkém boji s jich stálými nepřáteli — livonskými

¹²⁹⁾ A. Nikitskij, Očerck vnutr. istorii Pskova, 1873, str. 101—103.

¹³⁰⁾ I. D. Běljajev, op. cit. str. 227.

¹³¹⁾ Viz Pamjatniki istorii Vel. Novgoroda, gramota ot Novgoroda vel. knjazu Tverskomu Michajilu Jaroslaviču, 1307—8: »... knjaz velikij Ondrej i vės Novgorod dali Fedoru Michajloviču gorod stolny Pleskov, i on jed chléb«... (str. 23). — Ještě v r. 1341 Pskované prosí Novgorodčany o »naměstnika a pomošč« (Psk. 1. lětop., P. S. R. L., sv. IV., str. 186). Se své strany Novgorodčané hledí na povolání litevského knížete r. 1342 jako na zradu: »... predašasja Pleskovšči Litvě otvergšesja Novagrada i velikago knjazja...« (Novg. 1. lětop. vyd. r. 1888, str. 341).

¹³²⁾ Běží o náměstka novgorodského arcibiskupa v Pskově.

¹³³⁾ »Sofianě« — lidé na službě u arcibiskupa novg.

¹³⁴⁾ T. zv. Novg. 3. lětop., P. S. R. L., sv. III. 1841, str. 227.

Němci.¹³⁵) Cizí pozorovatel novgorodsko-pskovských vzájemných poměrů objasňuje nám příčinu tohoto stálého »ně pomogoša«, na které stěžují si pskovské letopisy. V t. zv. »Voskresenském letopisu« pod r. 1367,¹³⁶) čteme o útoku Němců na pskovskou zemi a o pskovském poselství do Novgorodu s obvyklou prosbou o pomoc; »Novgorodcy že togda s Pskoviči vzjaša mir i odinačestvo, ne pojdoša že s nimi togo radi na Němcy, z a n e b ě g o s t i m n o g o n o v g o r o d s k o g o v N ě m c ě c h.« Hle, v čem příčina! Novgorodčané mají příliš živé obchodní styky s Němci a nechtějice ohroziti svůj západní obchod, ponechávají svého »mladšího bratra« bez pomoci v jeho nepřetržitém těžkém zápase s livonským Řádem.

Jindy poměr mezi »bratry« přiostrňuje se až do vojenských konfliktů,¹³⁷) jindy mezi nimi utvářejí se takové poměry, které letopisec charakterisuje výrazem: »togda pskovičem s novgorodeci ně bjaše ni miru, ni ratí . . .«¹³⁸) (ani mír ani válka).

Třeba poznamenati ještě, že Pskov v XV. stol. v ohledu zahraniční politiky stále více vchází do sféry vlivu Moskvy a to zřejmě znepokojuje a dráždí Novgorod, který vidí ve vzrůstající moci Moskvy nebezpečí pro svou samobytnost a nezávislost.

Ke konci XV. stol. Pskov, spoutav již svůj osud s Moskvou, bez zdráhání postavil se na stranu velikého knížete moskevského v jeho právě vzniknuvším rozhodném boji s Novgorodem a za výprav r. 1471 a 1478 pskovské vojsko ve spojení s moskevskými vojsky pustošilo a páliło v novgorodských državách.¹³⁹)

Poměr Pskovského státu k Litvě není stejný po celou dobu pskovských dějin. Nepřátelské srážky mezi Pskovany a Litevci začaly koncem XII. st.¹⁴⁰) Avšak objevení se společného nepřítelě — livonských Němců, vedlo k tomu, že v XIII.—XIV. st. Pskované

¹³⁵) Psk. 1. lětop. 1323 (P. S. R. L., sv. IV., str. 184), 1341 (str. 186), 1369 (193), 1407 (198), 1409 (200), 1428 (205), 1463 (226). Stejně žaloby na neposkytnutí pomoci při nájezdech velikého knížete litevského Vitovta do pskovské oblasti r. 1406 a 1426 (ibid., str. 197 a 204).

¹³⁶) P. S. R. L., sv. VIII., str. 15.

¹³⁷) Psk. 1. lětop. r. 1394 (P. S. R. L., sv. IV., str. 194).

¹³⁸) Psk. 2. lětop. 1431 (sv. V. str. 27).

¹³⁹) Psk. 1. lětop. 1471 (sv. IV., str. 240), 1478 (str. 258—259).

¹⁴⁰) Prvá zmínka o bojích Pskovanů s Litvou v Novg. 1. lětop. pod r. 1183 (vyd. 1888, str. 159).

ne jednou vstupují ve spojenectví s litevskými knížaty proti Němcům. Ale nejen to, ne jednou vidíme litevských knížat na pskovském stolci v době XIII.—XIV. st. Nejznamenitějším z nich byl Döm-mont-Timofej, jehož dlouhá — 34letá — vláda zaujala celou poslední třetinu XIII. st. a byla pro Pskov dobou slávy a rozkvětu. Za dob Olgerda Gediminoviče Pskované opuštění od Novgorodců bez pomoci v těžkém zápase s Němci opět obracejí svůj zrak k litevskému knížecímu rodu, vládnoucímu nyní již spojené a silné Litvě a volají ho na pomoc proti »poganým Němcům«. ¹⁴¹⁾ Roku 1341 Olgerd poslal Pskovanům svého syna Ondřeje, kterého, když přijal pravoslavnou víru, posadili Pskované na knížecí stolec. ¹⁴²⁾ Potom Pskované neobdrževše od Litevců očekávané pomoci, vyhnali Ondřeje Olgerdoviče, ¹⁴³⁾ ale pak ho opět jako knížete přijali. ¹⁴⁴⁾ Roku 1380 za vedení Ondřeje Olgerdoviče pskovské pluky byly se s Tatary na Kulíkově poli v řadách vojska velkého knížete moskevského Dmitrije Ivanoviče, ¹⁴⁵⁾ a po smrti Ondřejově, ke konci XIV. st., vládl v Pskově syn jeho Ivan Andrejevič, který odejel z Pskova r. 1399. ¹⁴⁶⁾

Ale na počátku XV. st. následovalo rozhodné a neodvratné přerušení přátelství pskovsko-litevského. Byla to doba, kdy velikým knížetem byl Vitovt. Především nespokojenost v pravoslavných ruských zemích musila vzbuditi katolicismu přátelská politika Jagajlova a Vitovtova a potom také Vitovt svým pustošivým nájezdem na pskovské oblasti v roce 1406 vzbudil proti sobě a své »pogané Litvě« nevoli a rozhorlení Pskovanů, což odráželo se i v slovech i v tónu letopisného zápisu o této události. ¹⁴⁷⁾ Novgorodané jako obyčejně neposkytli žádné pomoci Pskovanům, kdežto veliký kníže moskevský Vasilij Dmitrijevič »razverze mir so kňazem litovskim Vitovtom, pskovskija radi obidy...« ¹⁴⁸⁾ Roku 1426 nájezd Vitovtův do pskovské oblasti se opakoval. ¹⁴⁹⁾

¹⁴¹⁾ Psk. 1. letop. r. 1341 (P. S. R. L., sv. IV., str. 186—187).

¹⁴²⁾ Psk. 1. letop., 1341 (str. 188).

¹⁴³⁾ Psk. 1. letop. 1348 (str. 190).

¹⁴⁴⁾ Ibid., 1377 (str. 193).

¹⁴⁵⁾ T. zv. »Voskresenská letop.«, 1380 (P. S. R. L., sv. VIII., str. 36). T. zv. »Nikonovskaja« letop. 1380 r. (P. S. R. L. sv. XI., str. 55). T. zv. Novgorod. 4. letop. r. 1380 (P. S. R. L., IV., str. 77).

¹⁴⁶⁾ Psk. 1. letop. 1399 (P. S. R. L., IV., 195).

¹⁴⁷⁾ Psk. 1. letop. 1406 (sv. IV., str. 196—197).

¹⁴⁸⁾ Ibid., r. 1407 (str. 198).

¹⁴⁹⁾ Ibid., r. 1426 (str. 203—204).

Nyní již u Pskovanů nebylo ani pomyslení na přátelství a spojenectví s Litvou. Jich jediným spojencem zůstal veliký kníže moskevský, na něhož od nynějška »položiša upovanie...«¹⁵⁰⁾

Nejúpornější a nejnesmířitelnější, jen s krátkými poměrně přestávkami po celá tři století se táhnoucí zápas vedl Pskov s livonskými Němci a v tomto boji spočívá jeho hlavní zásluha o Rusko a Slovanstvo.

Němci, úhlavní nepřítel Pskova, objevují se v Livonii ke konci století XII. a na počátku století XIII. stojí tam již pevnou nohou. Roku 1201 třetí livonský biskup, Albert Bukshevden, založil město Rigu a r. 1202 vznikl řád Livonských rytířů — »mečenosců« . . .

Musíme si připomenouti všeobecné historické poměry této doby. Počátek XIII. století, kdy na papežském trůně seděl mocný Innocenc III., byl dobou největšího rozkvětu papežské moci a autority římské církve, která si činila nárok na světovládu. S druhé strany byla to doba největšího rozvoje životních sil německého národa, doba, kdy německý »Drang nach Osten« dosáhl svého největšího rozmachu. Vojensky-kolonizační hnutí na východ, beroucí svůj počátek v oblastech vnitřního Německa (mezi Rýnem a Labem) kypících nadbytkem sil, začalo mnohem dříve, ale největšího rozvoje a největších úspěchů dosahuje, jak známo, v XII.—XIII. století. Stále nové a nové tlupy německých vojinů-kolonizátorů »munter und kampflustig« vycházejí z území za Labem na východ a zaplavují prastaré slovanské země, podrobujíce slovanské obyvatelstvo, nebo je hromadně vybíjejíce při pokusech o odpor, aby tak na kostech slovanských usedlíků budovali blahobyt teutonského plemene . . .

V XII. st. pokořují se a germanisují se slovanské země mezi Labem a Odrou: země Obodritů nebo Bodrců mění se v německý Meklenburg, země Veletů neholi Luticů mění se v německý Brandenburg. Pak pokořuje se oblast mezi Odrou a Vislou a země slovanských Pomořanů mění se v německé Pommern . . . Ale vítězné hnutí germanismu se na tomto nezastavuje. Když nejodvážnější a neenergičtější prvé řady německých vojinů-kolonizátorů obešly po moři zemi litevských Prusů, objevují se na počátku XIII. st. na březích Záp. Dviny, v bezprostředním sousedství ruských ze-

¹⁵⁰⁾ Psk. 1. létop., 1407 (P. S. R. L., sv. IV., str. 199).

mi... Tento příliš daleko zaryvší se předvoj německé kolonisace nezůstává dlouho ojedinelým ostrovem ve slovansko-finsko-litevském moři. V třetím desetiletí XIII. století dostává se mu silného spojence; jest to Teutonský řád, který drží území Prusů — oblast to mezi dolní Vislou a Němenem...

A takovým způsobem, řetěz osad a pevností bojovného germanismu táhne se jen s malými mezerami od břehů Rýna až k západním břehům Čudského a Pskovského jezera. A na této čáře útočné hnutí germanismu se zarazilo, rozbivši se o kamenné stěny Izborska a Pskova. V tomto smyslu zápas Pskova s livonskými Němci má do jisté míry všeevropský význam, neboť v tomto zápase německý proud setkal se na své cestě s tvrdým slovanským jezem, který zastavil jeho pohyb. Rozumí se, že síla německého útoku na pskovskou zemi nikterak nerovná se síle tlaku na země Bodrečů, Luticů a Pomořanů, zatopené přílivem německého moře, K pskovským hranicím dovalily se jen poslední vlny tohoto německého proudu, ale přece faktem velikého historického významu zůstává to, že vlny německého »Drang nach Osten« dovalily se až ke pskovským zdem a od těchto právě zdí byly odraženy...

Srážky mezi Němci na jedné straně a Novgorodany a Pskovany na druhé, začínají od 2. desetiletí XIII.¹⁵¹⁾ století. Roku 1224 Němci zmocňují se Jurjeva (»Dorpat«), staré to ruské kolonie v Čudské zemi, založené velikým knížetem kijeviským Jaroslavem Vladimirovičem r. 1030. — Potom začínají se nájezdy Němců na vlastní pskovské území (v té době Pskov byl ještě prigorodem Velikého Novgorodu) a r. 1240 Němci zmocňují se Pskova a Izborska¹⁵²⁾ — po prvé a naposled! Potom Němci ne jednou viděli zdí Izborska a Pskova, ale jen zevně...

A nevládli tenkrát Němci dlouho v Pskově. Následujícího roku, r. 1241 Pskov byl osvobozen od německého jha znamenitým knížetem Aleksandrem Jaroslavičem (»Něvským«)¹⁵³⁾ a za rok (r. 1242) přichází znamenitě »Ledovoje pobojišče« na ledu Čudského jezera, kde Němci byli na hlavu poraženi Novgorodany a Pskovany za vedení Aleksandra.¹⁵⁴⁾

¹⁵¹⁾ Psk. 1. lětop. 1216—1217 (P. S. R. L., sv. IV., str. 177).

¹⁵²⁾ Psk. 1. lětop. r. 1240 ib., str. 179).

¹⁵³⁾ Ibid., r. 1241 (str. 179).

¹⁵⁴⁾ Ibid., 1241—1242 (str. 179—180).

Tím boj neskončil. Trval s nevelikými přestávkami víc nežli půl třetího století.¹⁵⁵⁾ Nejednou Němci »vojevaša« v pskovské oblasti často útočili na Pskov a jeho prigorody, při čemž Pskov a Izborsk, silně opevněny a chrabře hájeny byly jim nepřístupny, kdežto ostatních prigorodů pskovské země se někdy zmocňovali a pak je bořili do základů.¹⁵⁶⁾

Nepřátelské akce většinou začínají Němci, avšak Pskované vedou obyčejně velmi aktivní obranu. Na každý německý útok brzy odpovídají vtržením do německé země, »aby otmstili pskovským krovem« (Psk. 2. letop. r. 1408). Pskovský letopisec nejednou s uspokojením poznamenává, že Pskované svým vtržením »němcem mnoho škoty učinili...«¹⁵⁷⁾

Třeba ještě poznamenati, jak správně praví V. O. Ključevskij, že »staletý boj s livonským rytířstvem byl bojem nejenom za vlast, ale i za víru, a na obou stranách bral na sebe někdy povahu náboženské msty.«¹⁵⁸⁾

V zápase německo-pskovském Novgorodané z počátku účinně pomáhají Pskovanům, ale později (od XIII. st.) tato pomoc téměř přestává a tíže boje uléhá na bedra pskovského státu.

Charakteristickou črtou pro několik posledních desetiletí německo-pskovského zápasu jest vměšování se do boje nové síly, totiž Moskvy, která postupně získává vedoucí úlohu v boji.¹⁵⁹⁾ Ke konci XV. st. Moskva vstupuje v bezprostřední diplomatické styky s livonskými Němci, nezávisle na Pskovu a dokonce i bez jeho vědomí.¹⁶⁰⁾ Na rozhraní XV. a XVI. století moskevské vojsko hraje

¹⁵⁵⁾ O vojenských srážkách Pskovanů (v XIII. stol. také Novgorodců) s Němci mluví letopisné zprávy z r. 1216, 1217, 1219, 1222—1224, 1234, 1239—1242, 1253, 1262, 1268—1269 (rakovorská bitva), 1271—1272, 1299, 1307, 1323, 1324, 1341, 1343, 1348—1349, 1362, 1363, 1368—1370, 1406—1409, 1414, 1424, 1427, 1436, 1448 (Novgorodčané), 1458, 1460, 1461, 1463, 1469, 1480—1481, 1501—1503.

¹⁵⁶⁾ Vyšegorodok a Kobylj r. 1480, Ostrov r. 1501.

¹⁵⁷⁾ Psk. 1. letop. r. 1460 (P. S. R. L., IV., str. 219), 1481 (265).

¹⁵⁸⁾ V. Ključevskij, Pskovskije spory. Opyty i izslědovanija, I. sborník statí, 1918, str. 69. — Srov. Psk. 1. letop. r. 1299 (P. S. R. L., IV., str. 182), 1460—61 (str. 219, 221).

¹⁵⁹⁾ Moskevské vojsko přichází Pskovu na pomoc r. 1463, 1474, 1480—1481, 1501—1503.

¹⁶⁰⁾ Psk. 2. letop. r. 1482 (sv. V., str. 41), r. 1483. »prijechaša posly ot velikago kňazja i jezdiša k kňazju mestěru v Kes ně věmy o čem« (ibid), (»kňaz mestěr« = mistr livonského řádu; »Kes« — něm. Venden).

hlavní úlohu v zápase a v uzavírání mírových smluv s Němci též Moskvě patří již rozhodující slovo . . .

I D. Běljajev, charakterizuje Pskov jako »strážce ruské civilizace«, praví: »Nepřátelé Pskova čas od času se měnili, jedni upadali a jiní sílili, ale Pskov zůstával stále tůž, jako nepřístupná pevnost obléhaná po řadě různými vojsky, která přicházela a odcházela. A tak tomu bylo až do konce dějinného úkolu Pskova, kdy na jeho místo přichází jiný silnější bojovník za ruskou věc — mocná Moskva.«¹⁶¹⁾

Nyní v závěru zbývá nám přihlédnouti k poměru Pskova k Moskvě.

Zmínili jsme se již o tom, že r. 1380 pskovské pluky byly se s Tatary na Kulikově poli pod prapory velikého knížete moskevského, ale toto vojenské spojenectví bylo jen jednotlivou epizodou v dějinách Pskova. Poměr k Moskvě začal hrát významnou roli v životě Pskova od počátku století XV., od dob velikého knížete Vasilije Dmitrijeviče.

My jsme již výše viděli, že veliký kníže moskevský r. 1407 přišel na pomoc Pskovanům, kteří již v boji na dvou frontách proti Litvě a Němcům — padali vysileni. Kromě vojensko-diplomatického spojenectví s velikým knížetem moskevským Pskov vstupuje s ním také v těsnější poměr: vypráňuje si u něho knížata pro pskovský stolec a knížata tato od samého počátku XV. století začínají se zvatí n á m ě s t k y velikého knížete moskevského.¹⁶²⁾

Za velikého knížete Vasilije Vasiljeviče (v2-hé čtvrtině XV. st.) závislost Pskovanů na Moskvě zpočátku se ještě zvětšuje: v zahraniční politice jsou poslušnými spojenci velikého knížete moskevského a r. 1441 pomáhají mu v jeho válce s Novgorodem.¹⁶³⁾ Potom činí Moskva vážný krok, aby dala formální výraz své faktické převaze v pskovské zemi: r. 1443 ujmuvší se vlády v Psko-

¹⁶¹⁾ I. D. Běljajev, op. cit. str. 383. — O významu Pskova jako »předního bojce za Ruskou zemi« (A. Nikitskij, Očerky . . ., str. 88) srov. N. Kostomarov, op. cit. sv. I., kap. 4.: »boj s teutonským plemenem«; na str. 262: »Dovmont zastavil vítězný útok německého plemene«. — V. Ikonnikov, op. cit., str. 758—759. — V. Ključevskij, Kurs, část II., str. 116.

¹⁶²⁾ Poukazy na letopisné texty viz výše.

¹⁶³⁾ Psk. 1. lětop. r. 1441 P. S. R. L., V., str. 211).

Vnitřní zřízení a vnější postavení pskovského státu.

vě Aleksandr Vasiljevič Čertorižskij kandidát Moskvy, kromě obvyklé přísahy »ko vsjemu Pskovu i na vsjej pskovskoj pošlině«, po prvé přísahá »ko knazju velikomu Vasilju Vasiljeviču«. ¹⁶⁴⁾

Uprostřed století XV., když vražedný boj velikého knížete Vasilja Vasiljeviče s jeho bratrance o stolec velkoknížecí otrásl právě utvořeným státním a dynastickým řádem v Moskvě a tím také oslabil vnitřní sílu a vnější autoritu moskevského státu, Pskov přiklonil se na stranu svého »staršího bratra« Novgorodu a za války r. 1456 pomáhal mu proti vel. knížeti moskevskému. ¹⁶⁵⁾

Avšak moskevská převaha v Pskově brzo se obnovuje a zejména sesiluje se za vlády vel. knížete Ivana Vasiljeviče (1462 až 1505).

Na počátku své vlády Ivan Vasiljevič slibuje ještě Pskovanům dávat jim knížete, kterého budou chtít, ¹⁶⁶⁾ ale, příznává jim právo volby knížete, veliký kníže odpírá jim právo vyhnati jim se nehodícího náměstka, žádaje, aby si naň jen stěžovali u velikého knížete, od něhož bude záviseti konečné rozhodnutí otázky o jeho odvolání. ¹⁶⁷⁾ V letech 1484—1486 (v době nepokojů vyvolaných záležitostmi pskovských »smerďů«), veliký kníže Ivan Vasiljevič přímo vměšuje se do vnitřních záležitostí Pskova. ¹⁶⁸⁾

S druhé strany také do vzájemných poměrů rusko-německých veliký kníže moskevský koncem XV. století, jak jsme již výše poznamenali, začíná mocně a nezávisle na Pskovanech zasahovati.

Pskované, třebas se již dávno uznávají za »otčinu« velikých knížat moskevských, nazývají se zároveň »dobrovolnými lidmi« a stále odvolávají se na svou »starinu« a na pskovskou »pošlinu«. Jest již však zřejmo, že tato pskovská »starina« byla otřesena a šla vstříc svému úpadku . . .

Koncem XV. a začátkem XVI. století moskevský veliký kníže posílá někdy do Pskova knížete-náměstka bez volby pskovského věče (1496, 1507, 1509).

Roku 1499 veliký kníže Ivan Vasiljevič přímo projevuje pskovským poslům, že on může »dát knížectví«, pskovské v to počítaje,

¹⁶⁴⁾ Psk. 1. létop. r. 1443 (P. S. R. L., sv. IV., str. 212).

¹⁶⁵⁾ Ibid., 1456 (str. 216—217).

¹⁶⁶⁾ Ibid., 1463 (str. 222).

¹⁶⁷⁾ Ibid., 1472 (str. 243).

¹⁶⁸⁾ Ibid., 1485—1486 (str. 266—267). Psk. 2. létop. 1485—1486 (V.,

komu chce¹⁶⁹) a syn jeho Vasilij r. 1510 pokládal se za oprávněna porušiti pskovskou »starinu« a zavésti v Pskově »svoji obyčaji i pošliny novyje«. Zcela odstranil pskovskou věčovou samosprávu a předal správu pskovské oblasti do rukou náměstků velikým knížetem jmenovaných a jen jemu podřízených.¹⁷⁰)

Pskované se neprotivili provedenímu převratu, nechopili se zbraně, jak to učinil Novgorod před svým pádem. Jen hořce oplakali svou ztracenou svobodu a s krutou bolestí v srdci podrobili se přísné historické nutnosti...¹⁷¹)

Z rukop. přel. V. Hájek.

T. Saturník:

O sovětském právu ruském.

Od r. 1917, kdy Rusko proměnilo se na socialistický, t. j. třídní stát, měla širší veřejnost jen velmi omezenou možnost se seznamovati se změnami, jimž byly podrobeny dříve platné právní řády ruské. Uzavření hranic, zákazy vývozu knih, neobyčejná jejich drahota a řada jiných nesnází bránily téměř úplně nahlédnouti do pravotvorné činnosti dnešních vládců Ruska, posouditi stav nynějších právních poměrů a činiti jakékoliv předpovědi o jejich dalším vývoji.

Proto tím spíše jest vítati dílo ruských profesorů v Praze N. N. Aleksejeva, S. V. Zavadského, A. V. Maklecova a N. S. Timaševa, kteří za přispění svých kolegů v Berlíně, Rize a Paříži vydali obsáhlý spis o právu sovětského Ruska ve dvou svazcích, v nichž vylíčen jest současný stav všech oborů právních v Rusku v krátkých, avšak přehledných statích.¹⁾ Spis pojednává v prvním díle o pramenech práva, o státním zřízení ruském, místní samosprávě, výminečném stavu, o veřejno-právním postavení osobnosti, o poměru státu k církvi, sociální péči, o poměrech národohospo-

¹⁶⁹) Psk. 1. létop. r. 1499 (P. S. R. L., sv. IV., str. 271).

¹⁷⁰) Ibid., r. 1510 (str. 282).

¹⁷¹) Viz Pskovsk. 1. létop. r. 1510, vypravování o »dobyti Pskova« (P. S. R. L., sv. IV., str. 283—288).

¹⁾ Право советской России. Сборник статей составленный профессорами русского юридического факультета в Праге. Прага 1925 (nákladem vydavatelství »Пламя« v Praze).